Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 176 (9251) Суббота, 1973 чылдың июль 28 | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кап.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВ КИЕВТЕН ЧОРУПКАН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев июль 27-де Киевтен Крымче чорупкан.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы Г. Э. Цуканов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов олар база чорупканнар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң белеткелдер министри Г. С. Золотухин, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. С. Грушецкий, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, Украинаның КП ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, Дээди Советтиң Президиумунуң кежигүннери Борисполь аэропортундан эш Л. И. Брежневти үдээннер.

Чурттуң шөлдеринде

Казахстанның механизаторлары үшкү миллион гектар шөлдүң тараазын кестирип кирипкеннер. Кестинген шөлдүң оннуң барык тос кезиин бастырган. Чимкент областың кол тараалаң шөлдериниң дүжүдү ажаап алдынган. Джамбул областың ажыл-агыйлары база-ла тараа шөлүнүң үштүң бир кезииниң дүжүдүн ажаап апкан.

Талды-Курган областың суггат чок черлери рекорд дүжүттү берип турар: Чижээ, «Карачок» совхоз 36 центнер чедир тарааны гектардан-на бастырып ап турар. Суггаттыг черлерниң тараазы база-ла чаагай.

Белоруссияның Гродно районунуң «Прогресс» колхозу база-ла тергиин дүжүттү ап, ооң механизаторлары гектардан-на 35—40 центнер тарааны бастырып турар. Ол колхозта техниктиг хандырылга чери кежээки болгаш дүнекидаа үелерде соксаал чок ажылдап турар. Ол ажылды чаа ёзу-биле организастаан. Ынчангаш БССР-ниң көдээ ажыл-агый министерствозу «Прогресстиң» дуржулгазын чүүлдүг деп санааш, ону бүгү колхозтарга, совхозтарга нептередирин сүмелээн.

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ОДУРУГ-БИЛЕ—ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРЖЕ

Украин ССР-ге Улустарның найыралы орденни тывысканы

Улуг Октябрьның чалбыыштыг одунга төрүттүнген Украин Совет Социалистиг Республика бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустары-биле чаңгыс одуруг боop алгаш, демиселдиң болгаш тиилелгелерниң алдарлыг оруун эрткен. ССР Эвилелиниң төөгүзүнге эвээш эвес чайыннанчак арыннарны киир бижиттирген. Республиканың ажылчы чоннары Коммунистиг партияның, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң болгаш ооң Политбюрозунуң иштики болгаш даштыкы-даа политиказын изиг, чаңгыс үн-биле деткиишаан, бистиң чуртка коммунистиг тургузуушкунга улуг салышкызын киирип турар. Олар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, тоску беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының планын күүседиринге дээш чедиишкинниг чаржып турарлар.

Украин ССР-ниң ажылчы чоннарының дайынчы болгаш күш-ажылчы чедиишкиннери ийи Ленин ордени болгаш Октябрь Революциязы орден-биле демдеглеттинген. Бөгүн республиканың тугунга дөрткү орден немежир. ССР Эвилелин тургузуп, быжыглаарынга, найыралдыг болгаш акы-дуңма ёзузунуң чоруун быжыглаарынга ажылчы чоннарны улуг ачы-хавыязы дээш, Совет күрүнениң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культуралыг хөгжүлдезинге улуг салышкыны дээш база ССРЭ-ниң 50 чылынга холбаштыр Украин Совет Социалистиг Республиканы Улустарның найыралы орден-биле шаңнаан.

Украин ССР-ниң найысылалы Киевти байыр шинчи киир шимээн турган. Культура ордузу «Украинаның» чанында ССР Эвилелиниң, тугу, акы-дуңма бүгү эвилелдешкен республикаларның туктары кийскип турган. Анаа июль 26-да Украинаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Төрээн чурттуң бедик шаңналын республикага тыпсырынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы болган.

Украинаның Компартиязының ТК-зының кежигүннери, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, республиканың партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, Киевтиң ажылчы чоннарының төлээлекчилери, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемниң база культураның ажылдакчылары, Совет Армияның дайынчылары залга чыылган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти чыылганнар изиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Байырлыг хуралдың президиумунда—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның Бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң белеткелдер министри Г. С. Золотухин, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. С. Грушецкий, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, Украинаның КП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери.

Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. С. Грушецкий байырлыг хуралды ажыткан.

Совет Эвилелиниң болгаш Украин ССР-ниң күрүне гимннерин күүсеткен.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг сорук кириишкинниг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке сөс берген. Чыылганнар эш Л. И. Брежневти туруп келгеш, динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар. СЭКП-ге, ооң ленинчи Төп Комитединге алдар кылдыр, ТК-ның Политбюрозунга алдар кылдыр йөрээл салышкыннары залга чаңгылап турган.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер! Өңнүктер!

Төөгүде өндүр улуг болуушкунуң—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылы ою-биле холбаштыр биске Улустарның найыралы орденин тургускан болгай. Ынчангаш бистиң совет күрүневистиң акы-дуңма өг-бүлезинде бактаап турар эвилелдешкен бүгү 15 республиканы ынчаарда, байырлал хүннеринде, ол орденнер-биле шаңнаан.

Ол орденни Украинага тыпсыр аас-кежиктиг алдар меңээ таварышкан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден ол бедик шаңнал-биле холбаштыр байырлыг хуралдың киржикчилери силерге, база силерниң өөрүңер-биле республиканың бүгү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур мен! (Адыш часкаашкыны).

Украин Совет Социалистиг Республиканың күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруктуң алдары-биле бүргеттинген Тугунга ийи Ленин ордени болгаш Октябрь Революциязы орден-биле кожа ам Улустарның найыралы орден чайынныыр. (Адыш часкаашкыны). Ол — чүгле украин улуска эвес, харын бистиң хөй национальдыг өндүр улуг Төрээн чуртувустуң бүгү хамаатыларынга база сеткил ханышкынныг болгаш өөрүшкүлүг болуушкун болур-дур.

Мээң бодумга ол өөрүшкүнү силерниң-биле кады үлежири кончуг өөрүшкүлүг болуп турарын чажырар хөңнүм чогул, эргим өңнүктер. (Адыш часкаашкыны). Украинага хөй чыл ажылдадым, дайынның хүннеринде ооң черинге тулчуп чоруп турдум, ынчангаш орус болгаш өске-даа кижилер-биле бир дөмей украин улустуң кайгамчык эки шынарын эки билир мен, аңаа сеткилдиң ханызындан, оглу ышкаш кылдыр ынакшаап мен. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Бистиң Төрээн чуртувустуң хөй санныг улуг, биче улустары ам чартык чүс чыл ажыг үе дургузунда чаңгыс аай күчүлүг Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинде ажылдап, чаа коммунистиг ниитилелди тургузуп турар-дыр. Акы-дуңмалышкы найырал оларның улус бүрүзүнге болгаш оларны шуптузун катай-даа алырга, кайы хире улуг аргаларны берип турар дээрзинге долу хемчээлдиг-биле олар ол үениң дургузунда бүзүреп шыдааннар.

Украин коммунистерниң ажылчыннарның болгаш тараачыннарның национал айтырыгны шын шиитпирлээри дээш, улустарның найыралын быжыглаары дээш демиселин В. И. Ленинниң кайы хире чугулага көрүп турганын ам сактып көөрү чугула-дыр, эштер. Совет Эвилели тургустунмаанда-ла—1919 чылдың декабрьда—Украинаның ажылчыннарынга болгаш тараачыннарынга чагааны ол чоруткан. Совет эрге-чагырга дээш база революцияның өске-даа сорулгаларын шиитпирлээри дээш, янзы-бүрү национал отрядтарының кады демисежириниң чугулазын ол чагаазынга демдеглевишаан, Ленинниң ылаңгыя бижээни болза: «Россияның болгаш Украинаның коммунистери шыдамык, чүткүлдүг, шудургу кады ажылы-биле чүүл бүрү буржуазияның националистиг чимзениишкиннерин, янзы-бүрү националистиг артыышкыннарны тиилеп алгаш, янзы-бүрү нацияларның ажылчыннарының болгаш тараачыннарының ёзулуг быжыг эвилелиниң үлегер-чижээн бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга көргүскеннер...» **(Адыш часкаашкыннары).** (Чогаалдарның долу чыындызы, том 40, арын 47).

Бөгүн чүгле Россияның болгаш Украинаның эвес, харын база Белоруссияның, Казахстанның болгаш Молдавияның, Прибалтиканың, Закавказьениң болгаш Ортаа Азияның ажылчыннары болгаш тараачыннары—чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистиң эвилелдешкен бүгү он беш республикаларывыстың ажылчыннары болгаш тараачыннары: Ленинчи ол чагыгны Совет Эвилелинде амыдырал долузу-биле боттандырган! Янзы-бүрү нацияларның, ажылчыннарының болгаш тараачыннарының быжыг эвилели бүгү ажылчы чоннарның, Совет Эвилелиниң бүгү республикаларының национал талазы-биле өндүр улуг чаңгыс эптиг апарганының үндезини болу берген деп, дүрүм ёзугаар чоргаарал-биле чугаалап болурлар.

Социалистиг Украинаның бөгүнгү чедиишкиннери, ол дээрге бирги ээлчегде — украин улустуң, ооң оолдарының болгаш кыстарының күш-ажылының үре-түңнели-дир. Украина бистиң ниити херээвиске-даа кайы хире хөй чүүлдү кылып берип турарын эвилелдешкен республика бүрүзү бодунуң дуржулгазындан билир.

Өске талазы-биле алырга, Украинаның чедиишкиннери—ол болза элээн хемчээл-биле бүгү совет чурттуң акы-дуңмалышкы улустарының найыралының үре-түңнели, оларның кады ажылының үре-түңнели болуп турар.

Совет улустарның акы-дуңмалышкы ёзузунуң амыдыралчы күжү оларның күш-ажылчы ажыл-херектеринде илереп турар. Чижээлээрге, Украинаның ажылчы чоннарының бистиң эвилелдиң өске-даа республикаларының бүдүрүлгелериниң, районнарының болгаш областарының күш-ажылчы коллективтери-биле чарыштары болгаш дуржулганы доктаамал солчуп турары Донецкиниң болгаш Кемеровонуң шахтерларының, Приднепровьениң болгаш Казахстанның металлургтарының, грузин акы-дуңмалары-биле херсонщинаның колхозчуларының бүдүрүлге талазы-биле харылзаалары ол дугайын чугаалап турар эвес деп бе! Улустарның доктаамал, чайгылыш чокка быжыгып турар кады ажылдажылгазы бистиң чуртта чаа ниитилелди тургузуп тударының амыдыралчы чугула негелдези, чугула үндезини болу берген.

Ол бүгү өндүр улуг тургузуушкунуң, бистиң бүгү дайынчы, хайнып турар амыдыралывыстың баштыңчызы болгаш организакчызы Ленинниң тургусканы—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болур. **(Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Силерниң улузуңарның күш-ажылчы улуг тиилелгелеринде бүгү чурттуң коммунистериниң улуг, алдарлыг отряды—Украинаның компартиязының организакчы болгаш политиктиг ажылы илереп турар. Республиканың бүгү коммунистеринге, районнар, хоорайлар болгаш областар организацияларынга, Украинаның компартиязының Төп Комитединге, ооң Политбюрозунуң бистиң шуптувустуң эки билиривис болгаш ханызы-биле хүндүлээривис кежигүннеринге коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр улуг херээнге улуг чедиишкиннерлиг болурун, чаа-чаа сорулгаларны чедип алырын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди күзеп тур. **(Адыш часкаашкыннары).**

Эштер! Силерниң республиканың бөгүн ап турары орден,—ол дээрге Совет күрүнениң экономика, социал-политика болгаш культура хөгжүлдезинге, бистиң чурттуң улустарының интернационалдыг найыралын быжыглаарынга Украинаның улузунуң киирген салышкынын бедик-биле үнелээни ол-дур. Ол ооң-биле кады, Украинаның ажылчын аңгызының күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруун база үнелээни ол-дур.

Эрткен үениң дуржулгазы болгаш бөгүннүң чедиишкиннери болза Украинаның ажылчын аңгызы эң-не нарын, эң-не улуг хемчээлдиг сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар дээрзин көргүзүп турар-дыр. Донбасстың болгаш Криворожьениң дагжыларын, Приднепровьениң металлургтарын болгаш энергетиктерин, Киевтиң болгаш Харьковтуң машина тудукчуларын—Совет Украинаның күш-ажылчы алдарлыг гвардиязын бистиң бүгү чуртувуста билир болгаш хүндүлээр. Москваның болгаш Ленинградтың, Уралдың болгаш Караганданың—Кара болгаш Ак далайга чедир, Балтикадан Оожум океанга чедир, бистиң бүгү республикаларывыстың ажылчыннарының күш-ажылы-биле кады Украинаның күш-ажылчы алдарлыг гвардиязының эрес-маадырлыг күш-ажылы—бистиң өндүр улуг Төрээн чуртувустуң күжүн болгаш байлаан үзүктел чокка көвүдедип турар ниити күчүлүг агым болуп каттыжып турар. **(Адыш часкаашкыннары).**

Совет улус ам тоску беш чыл планының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш, карак кызыл күш-ажылчы тулчуушкунну чорудуп турар. 1973 чылды—беш чылдың шиитпирлиг чылын—шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурарынче партия чурттуң ажылчы чонун кыйгырган. Совет улус ол кыйгырыгга ажыл-херек-биле харыылаан.

Бирги чартык чыл планын күүсеткенниниң түңнелдеринге кижи өөрүвес аргажок. Чуртта үлетпүр бүдүрүлгези чыл планында бадылаттынган 5,8 хуунуң орнунга 7 хуу өскен. Чоннуң күш-ажылчы күжениишкиннериниң ажыктыг чоруунуң кол көргүзүү—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң тыка өскени онза өөрүнчүг. Үлетпүр продукциязының бүгү өзүлдезиниң бештиң дөрт кезээ чогум-на харын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улгатканының күзели-биле чедип алдынган.

Украин ССР эрткен беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен баштайгыларның бирээзи болган. Амгы беш чылдың онаалдаларын Украинаның база-ла чедиишкинниг-биле күүседип турарын бистер шуптувус сеткил ханышкыны-биле демдеглеп турар бис. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының сорулгаларын боттандырар дээш демиселге республикада социалистиг чарыштың чүс, муң-муң мурнакчылары өзүп үнген, олар ажылчын аңгының күш-ажылчы алдарын көвүдедип, Алексей Стаханов, Макар Мазай, Николай Мамай ышкаш хөйге билдингир күш-ажыл маадырларының чаңчылдарын уламчылап, байыдып турарлар.

Чедип алдынган чүүлдерге чогуур үнелелди бербишаан, тоску беш чылдың арткан чылдарында ам кылдынган чүүлдерден эвээш эвес, харын хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг бис дээрзин уттуп болбас. Партияның 1975 чылга планнаан туруштарын чедип алыры-биле база ооң ыңай улам бурунгаар шимчээшкинге эргежок чугула чүүлдерни хандырары-биле ам-даа хөй ажылдаар херек. Ынчаарга бо аразында шиитпирлээр ужурлуг кол сорулга болза бистиң бүгү үлетпүрүвүстүң ажылының ажыктыын улам бедидери болгаш шынар көргүзүглерин экижидери болур. Амгы үениң байдалдарында ол сорулга бирги черге туруп турар дээрзин XXIV съезд онзалап демдеглээн болгай.

Ол айтырыг—ниити ажыл-агыйның айтырыы. Бүгү адырларга ол хамааржыр. Ону шиитпирлээри чүгле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кызымак, хүн бүрүдеги ажылын эвес, харын совет чурттуң бүгү ажылчы чоннарының, бүгү совет улустуң идепкейлиг киржилгезин негеп турар.

Бедик хөгжээн үлетпүрлүг, ажылчын аңгының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның тургусканы эки бүдүрүлге чаңчылдарлыг база улуг дуржулгалыг Совет Украина бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер дугайында съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге хөйнү кылып шыдаар болгаш кылыр ужурлуг-даа. Силерни партия, ооң Төп Комитеди ынчаар кыйгырып турар-дыр, эштер!

Бо херекке эртем-техниктиг деңнелгени дүргедедири аажок улуг ужур-дузалыг.

Чоокта чаа-ла бистер болза эртем шуут-ла бүдүрүкчү күш апаар деп чугаалап турган болгай бис. Аңаа хамааржышкан сөстерни бодувустуң партийжи программавыста безин бижээн бис. Бөгүн бистер болза эртем херек кырында шуут-ла бүдүрүкчү күш апарган, ындыг боорда, ужур-дузазы хүн бүрүде өзүп орар бүдүрүкчү күш апарган деп чугаалап болур боор бис.

Бир эвес чедиишкинниң-биле бурунгаар шимчээрин күзээр болзувусса— а бис, коммунизм тургузуп турар чурт болганывыста, үргүлчү бурунгаар чоруур ужурлуг бис,—ёзулуг революстуг хемчеглерни ап, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң быжыг, турушту каттыжыышкынын тургузар ужурлуг бис.

Партияның Төп Комитеди техниктиг деңнелгениң айтырыгларын доктаамал хайгаарап көрүп турар. СЭКП ТК-ның чоокку үеде болур Пленумнарының бирээзинге ооң-биле холбашкан айтырыгларны тускай чугаалажып көөр деп бодап турар бис.

Эртем-техниктиг деңнелгениң өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринге Украина ам безин хөй чүүлдерни кылып турар. Чижээ, Украинада ажылдап турар академиктер Борис Евгеньевич Патон, Виктор Михайлович Глушков, Зот Ильич Некрасов, Василий Николаевич Ремесло болгаш өске-даа хөй-хөй кайгамчыктыг эртемденнерниң ажылдары Совет Эвилелинде болгаш ооң кызыгаарларының ырак ындында-даа билдингир. Мында эң улуг эртем-шинчилел институттары тургустунган болгаш чедиишкинниг ажылдап турар, а оларның ажыл-херээ бүгү чуртка чугула ужур-дузалыг. Эртемниң улам ыңай хөгжүлдезинге идиг бээр төлээде, күрүне акша-хөреңгини харамнанмас.

Улустуң чугаалажыры ышкаш «кым хөйнү алган болдур — ооң хөйнү негээр апаар болгай». Эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдириниң болгаш практика кырынга ажыглаарының талазы-биле Украинаның эртемденнери болгаш инженерлери, ажылчын аңгызы бо беш чылда улуг чедиишкиннерни чедип алыр ужурлуг деп санап турар бис. Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг деңнелгени дүргедедириниң талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының боттарынга алган социалистиг хүлээлгелери күүсеттинер болгаш ажыр күүсеттингев!

Улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидериниң өске бир өзек айтырыы болза капитал тудугда ажыл-херектерни экижидери болур.

Бо чылдың алды айларының дургузунда күрүне хөреңгилериниң күсели ёзугаар статистиктерниң чугаалап турары-биле чуртта кол фондуларны ажыглаары азы чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин, цехтерни ажыглалга кииргени, чаа бажыңнарны, школаларны, эмнелгелерни, клубтарны болгаш өске-даа объектилерни тудуп тургусканы эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 13 хуу хөй болган. Көску өзүлде-дир. Ынчалза-даа ол ам-даа эвээш. Капитал салышкыннарын шиңгээдириниң болгаш чаа күчүлерни ажыглалга киирериниң онаалдалары чуртта ниитизи-биле чедир күүсеттинмээн. Ук онаалдалар силерде, Украинада база күүсеттинмээн.

Кол фондуларны ажыглалга киирери дээрге эң кол көргүзүг болгай, бистиң келир үевис ооң улуу-биле хамааржыр, чүгле тоску беш чылдың түңнелдери эвес, харын оон бээр беш чылдың перспективалары оон хамааржыр. Капитал тудугнуң кайы-бир объектилерин тударын бөгүн боттандырбас болза, даарта бистиң чуртувус металлды азы машинаны, пөстү, идикти болгаш өске-даа материалдыг үнелиг чүүлдерни чедир албайн баары ол ышкажыл.

Тудугну организастаарын сайзырангайжыдар, материал-техниктиг курлавырларны чоп ажыглаар дээш демиселди күштелдирер, тудугнуң кылырының хуусаазын кызырар, чаа бүдүрүлгеге күчүлерни ажыглалга киирериниң дүргедедир талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни украин эштер боттарынга алган. Ук чугула хүлээлгелерни Украина күүседир дээрзинге бүзүрээр апаар. Ону чедип алырының бүгү аргалары силерде бар, эргим эштер **(Адыш часкаашкыннары).**

Эштер! Украинаның тугунда Улустарның найыралы орденни кадааны дээрге чүүнүң-даа мурнунда көдээ ишчилерниң чедиишкиннериниң үнелели-дир.

Ам барык-ла бүгү чурттуң девискээринде хайнышкынныг иш, дүжүт ажаалдазы эгелээн. Шупту республикаларга, ооң иштинде чурттуң кол тараалаң черлери — Россияга, Казахстанга болгаш Украинага бедик дүжүттү өстүрер талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. Ук ажылдың түңнелиниң дугайын сөөлүнде, дүжүттү ажаап алгаш чугаалажыр бис. Чер ажылдыглар шагдан бээр ынчаар кылып чаңчыккан, ону үреп болбас.

Көлээге байдал бо чылын эрткен чылга, харын-даа бурунгу чылга бодаарга черле эки деп ам безин чугаалап болур. Ниитизи-биле түңнелдер эки болур дээрзинге бүзүреп болур.

Бертен республиканың партия-ажыл-агый активинге Украинаның үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының 1973 чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези болгаш ийиги чартык чылда сорулгалар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Силерниң республиканың тараажыларының алган социалистиг хүлээлгелерин ёзугаар бо чылын көстүп көрбээн дүжүттү ажаап ап болурун санал бергеннер чугаалап турду. Чугаа чүнүң дугайында

(Уланчызы 2-ги арында).

ПАРТИЯ АЖЫЛ-АГЫЙ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

КИЕВ. (СЭТА). Анаа июль 26-да Украинаның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң шиитпири-биле чыылдырган Украин ССР-ниң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга республиканың ажылчы чоннарының 1973 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Хурал киржикчилериниң аразында—Украинаның КП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, Украинаның КП-ның Ревизия комиссиязының кежигүннери, партия обкомнарының, хоорокомнарының болгаш райкомнарының бирги секретарьлары, элээн хөй улуг-улуг бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының секретарьлары, областар, хоорайлар болгаш районнар Советтериниң күүскомнарының даргалары, республика министерстволарының, төп албан черлериниң болгаш организацияларының удуртукчулары, комсомол обкомнарының бирги секретарьлары, облпрофчөвүлелдер даргалары, областарның болгаш районнарның көдээ ажыл-агый органнарының ажылдакчылары, чамдык үлетпүр черлериниң директорлары, элээн хөй колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, эртем албан черлериниң, чогаадыкчы эвилелдерниң, парлалганың, телевидениениң болгаш радионуң ажылдакчылары.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның Бирги секретары эш В. В. Щербицкий хуралды ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев актив хуралынга киришкен. Ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүннери — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш З. Н. Нуриев, ССРЭ-ниң белеткелдер министри эш Г. С. Золотухин база олурганнар.

Эш В. В. Щербицкий илеткел кылган.

Эш Л. И. Брежнев хурал киржикчилеринге делгереңгей болгаш чайыннанчак чүве чугаалаарга, чыылганнар ону чылы-биле уткааннар. Ол ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында коммунистерниң болгаш чурттуң бүгү ажылчы чоннарының эң чугула сорулгаларын, а ол ышкаш СЭКП-ниң база Совет чазактың делегей политиказының чугула айтырыгларын тодаргайы-биле чугаалаан.

Партияның Днепропетровск обкомунуң бирги секретары эш А. Ф. Ватченко, Кировоград областың Новоукраинск районунуң XX съезд аттыг колхозунуң трактор бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры эш А. В. Гиталов, партияның Одесса обкомунуң бирги секретары эш П. П. Козырь, Запорожьениң С. Орджоникидзе аттыг «Запорожсталь» металлургия заводунуң директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Л. Д. Юпко, партияның Харьков обкомунуң бирги секретары эш И. З. Соколов, Киев областың Мироново районунуң Жданов аттыг колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш А. Г. Бузницкий, партияның Херсон областың Каховка хоорокомунуң бирги секретары эш В. А. Махлай олар санал-онал солчуушкунунга кириишкеннер.

Эш В. В. Щербицкий илеткелинге Украинаның көдээ ажыл-агыйының ишчилери бо чылын күрүнеге бир миллиард пудтан эвээш эвес тарааны садарынга бүзүрелди илередирге, ону хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле деткээннер.

Актив хуралының киржикчилери чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

ШИЛЧИИР ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының ийиги кварталында «Тыва тудуг» тресттиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулары кажангызындан-даа артык күжениишкинниг ажылдап тургаш, республиканың тудуг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнген.

Коллективтиң ажыл-ишчилери ийиги кварталда 1428 муң рубльдуң тудуг-монтаж ажылдары кылыр хүлээлгезин 1560 муң рубль чедиргеш, планныг онаалгазын 109,2 хуу күүсеткен. Ол үениң иштинде «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулары 5859 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн дужаар тургаш, ону 9814 муң дөрбелчин метрге чедирген, азы 184 өг-бүле чаа бажыңны алган.

Эргелел күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 102,4 хуу күүсеткен.

Июльдуң 26-да «Кызыл тудуг» эргелелиниң кызыл булуңунга байырлыг хурал болган. Аңаа республиканың тудуг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарыжынга ийиги кварталда бирги черни алган «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун СЭКП Кызыл хоорокомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов байырланчыг байдалга тывыскан.

ЧУРУКТА: Кызыл тукту хүлээп алган мурнакчыларның бирээзи С. Шабалинге В. Б. Добромысловтуң байыр чедирип турары.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЧАҢГЫС ОДУРУГ-БИЛЕ—ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРЖЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

дээрге бо чылын миллиард пуд тарааны күрүнеге садарының дугайында-дыр, эштер. (Адыш часкаашкыны).

Ол кончуг эки, магалыг базым болур. Ону чедип алыры бистиң бүгү совет улус чоргаарланыр улуг чедиишкини болур. Күрүнеге тараа дужаарының планын чүгле тараа культураларының күсели-биле хуусаа бетинде күүсеткен Днепропетровск, Крым болгаш Запорож областарның ажыл-ишчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер! Украинадан миллиард пуд тараа дужаар дээн бедиткен хүлээлгелерниң чедиишкинниг күүсеттинерин күзээрин чөпшээреп көрүңер, эргим эштер! (Диңмиттиг адыш часкаашкыны).

Күрүнеге миллиард пуд тараа дужаар дээн хүлээлгелер моон соңгаар силерниң биче хемчээлдиг дээн нормалар апаар болзун деп күзеп тур мен.

Агаар-бойдустуң таарымча чок чоруундан тургустунган эрткен чылдың бергелерин ажып эрткенивис база бо чылын бүзүрелдиг бурунгаарлап орарывыс колхозчу тараачыннарның, совхозтар ажылдакчыларының күш-ажылчы маадырлыг чоруун херечилеп турар, ол дээш оларга улуу-биле четтирдивис деп чугаалап турар бис! (Адыш часкаашкыны).

Ынчалзажок, эштер, оларның ол улуг күжениишкини, бир эвес партияның болгаш бүгү улустуң күжениишкиннери-биле деткиттинмээн болза, улуг ажыкты берип шыдавас турган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлери (1965 чыл) болгаш көдээ ажыл-агый айтырыгларынга тураскааткан ооң соондагы-даа Пленумнары база көдээ ажыл-агый талазы-биле бистиң партиявыстың боттандырып турар угланыышкыны — бо бүгү бистиң көдээде чедиишкиннеривистиң үндезини ол болур. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге бистер моон соңгаар-даа хөй акша-хөреңгини үндүрерин болгаш ооң техникага, чемишчидилгелерге негелделерин хандырарын база мелиорация ажылдарын калбак фронт-биле чорударын көрүп турар бис. Бойдустуң янзы-бүрү байдалдарындан көдээ ажыл-агыйның хамаарылгалыг болур чоруун эвээжедир деп партияның XXIV съездизиниң салган сорулгазын күүседирин Төрээн чурттуң эрге-ажыы, совет улустарның эрге-ажыы негеп турар.

Дараазында чүүлдүң дугайын чугаалаксадым. Көдээ ажыл-агыйны ниити күрүне хемчээлинге хөгжүдер дээш бистиң ап чорудуп турар хемчеглеривис — ол дээрге улуг херек. Ынчалзажок ол хемчеглер район, область болгаш республика бүрүзүнүң иштики курлавырларын уламна дүрген дилеп тыварының болгаш мобилизастаарының чугулазын хөлегелевес ужурлуг. Ол курлавырлар ам-даа ыракта чедир ажыглаттынмайн турар.

Ажыл-херекке, ажыл-агыйжы болуру, кадрларны билдилиг таарыштыр тургузары, бар техниканы эң ажыктыг ажыглаары — бо бүгү көдээде партия, совет ажылдакчы бүрүзүнүң, бистиң колхозтарывыстың болгаш совхозтарывыстың ажыл-ишчи бүрүзүнүң амыдырал-ажылынга доктаамал, чайгылыш чок хоойлу болган турар ужурлуг. Мария Демченко болгаш Марк Озерный, Александр Гиталов болгаш Ольга Диптан дээш оон-даа өске бедик дүжүттүң муң-муң мастерлерин өстүрген Украинадан өске кым бо херекке эки үлегер-чижээн көргүзер боор!

Эштер! Бистиң коммунистиг тургузуушкунувустуң бүгү фронтуларында ажылчыннар болгаш колхозчу тараачыннар-биле кады совет интеллигенция үре-түңнелдиг ажылдап турар.

Бөгүн Украинаның ап турар бедик шаңналы болза ооң интеллигенциязының — эртемденнерниң болгаш инженерлерниң, уран чүүл болгаш эргелел аппаратының ажылдакчыларының, эмчилерниң болгаш башкыларының, агрономнарның болгаш библиотекарьларның — чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эртемниң, техниканың болгаш культураның бүгү-ле адырларында ажылдап турар кижилерниң база шаңналы болур. (Адыш часкаашкыны).

Амыдырал-биле болгаш ооң негелделери-биле деңге базын. бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлеп турар Украинаның интеллигенциязынга чогуур үнелелди бээр херек. Чонну интернационалчы чорукка кижизидер партийжи херекке ооң үнелиг салыышкынны киирип турары улуг ужур-дузалыг.

Совет улустар бүрүзүнүң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг болгаш интернационалчы мөзүлүг культуразын хөгжүдеринче бистиң партиявыс кезээде улуг кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар.

Совет культураны моон ыңай улам хөгжүдеринге, Совет Эвилелиниң улустарының найыралын болгаш акы-дуңма чоруун улам быжыглаар херекке украин интеллигенцияның алдарлыг отряды моон соңгаар-даа төлептиг черни ээлээр дээрзинге партия Төп Комитеди долу бүзүрелдиг! (Адыш часкаашкыны).

Эштер! Үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниң пландарының чедиишкинниг күүсеттинип турары совет кижилерниң чаагай амыдыралының деңнелин улам бедидер арганы берип турар.

Кижилерниң амыдырал байдалын экижидериниң программазының чылдан чылче боттанып орарынга бистер чаңчыга берген бис. Ынчалзажок ону боттандырары улуг күжениишкиннерни негээр дээрзин чамдыкта уттугулаптар бис. «Халас» деп сөстү үргүлчү чугаалап турар бис: халаска өөренир, халаска эмнедир, халас путевка... Алыс утказы-биле алырга ол кончуг-ла шын. Аарый бергенде азы уруун школага өөредирде бодунуң акша-хөреңгизин чарыгдаар шүүдел совет хамаатыга турбас. Ынчаарга башкының, эмчиниң күш-ажылын, школаларны, эмнелгелерни болгаш өске-даа черлерни тударының чарыгдалдарын кым-бир кижи төлээр апаар. Бо утказа хамаарыштыр «халас» деп чүве турбас ужурлуг. Ол бүгү чарыгдалдарны күрүне, бүгү улус, чуртта ажылдап турар кижилер боттарынга үндүрүп турар. Чүгле бистерниң ниити карак кызыл ажылывыс боттарывыстың амыдыралывысты экижидип, чурттуң моон ыңайгы чечектелиишкинин хандырып турар. Дорттап чугаалаарга, эки ажылдаар болзувусса-ла, амыдыралывыс улам экижиир болгай. (Адыш часкаашкыны).

Чоннуң амыдыралын экижидер, ооң социал-амыдырал негелделерин долу хандырар дээш партия моон соңгаар-даа бүгү-ле болдувар чүүлдерни кылыр. Ол дээрге партияның XXIV съездизиниң ажылдап кылганы бистиң быжык угланыышкынывыс-тыр. Чоннуң күш-ажылчы чедиишкиннеринге даянмышаан, ону амыдыралга чайгылыш чок боттандырар ужурлуг бис.

Бистиң бүгү пландарывыстың күүселдези чүнүң-даа мурнунда кижилерден хамааржыр. Күш-ажылга кижилерниң ак сеткилдиг чоруу чок болза, кадрларның белеткели болгаш медерели бедик эвес болза бистер ниитилел бүдүрүлгезин, ниитилеливистиң хөгжүлдезин бурунгаарладып шыдавас бис.

Бодунуң ажылчын аңгызының авангарды болур «интеллигент ажылчыннарның» дугайын В. И. Ленин бодунуң революсчу ажыл-чорудулгазының баштайгы чылдарында улуг хүндүткел-биле чугаалап чораан. Ынчан ындыг кижилерниң саны кончуг эвээш турган. Ам ындыг ажылчыннар миллион-миллион, ол болза дүрүм ёзугаар болур чорук-тур, ол дээрге бистиң партиявыстың, социализмниң канчаар-даа аажок улуг чаалап алыышкыны-дыр. Коммунизмче чоокшулаан тудум күш болгаш угаан ажылдарының аразында ылгалдар улам кызырлыр. Ам безин бистиң ажылчыннарывыс шаанда душкан-на инженерниң башкарып шыдавазы нарын комплекстерни, деригелерни башкарып турар.

Амгы үеде бистиң ажылчыннарывыстың 66 хуузу ортумак (долу болгаш долу эвес), харын-даа дээди эртемниг боор турарын бистер чоргаарал-биле демдеглеп турар бис. Бир эвес дайын мурнунда ындыг ажылчыннар чүгле 8 хуу турганын сактыр болза, маңаа черле чоргаарланып болур. (Адыш часкаашкыны).

Сагыш салза чогуур чүүлдер база бар. Ажылчыннарның 34 хуузу чүгле эге билиглиг, чамдыкта харын оон-даа чавыс билиглиг болгулаарын статистика херечилеп турар. Ол дээрге бистиң шиитпирлээрливис чугула болгаш шиитпирлеп турарывыс сорулгалар-дыр.

Ажылчыннарның ниити билиг болгаш профессионал деңнелин бедидериниң болгаш эртем-техниктиг интеллигенцияны белеткээриниң бүгү системазын сайзыраңгайжыдарының сорулгалары бистиң ниитилеливистиң амгы үе-чадазында онзагай чугула апарган.

Өөредилгениң бүгү системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының, ооң-биле кады бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир он чыл өөредилгезинче шилчилгени доозарының болгаш дээди школаның база профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң ажылын экижидериниң сорулгазын салган партияның XXIV съездизи ук айтырыгларны чугулага көрген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөөлгү сессиязының шиитпирлери съездиниң ук сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче угланган. Сессияның бадылааны ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдежип кээн республикаларның улус өөредилге дугайында хоойлужудулга Үндезиннери бистиң кадрларывыстың билиин болгаш культуразын улам ыңай бедидеринге дузалаар чугула базым болур.

Кижизидилге ажылын болур-чогууру-биле таарыштыр тургуспаан болза, улус өөредилгезиниң эң тергиин таарыштыр тургузулгазы безин кадрлар айтырыын шиитпирлеп шыдавас. Политика талазы-биле бышкан чорук, медерелдиг болуру болгаш бедик профессионалдыг квалификация дугайында сагыш салыышкын партия организациязы бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Бо айтырыгларны шиитпирлеп турарында бисте чедир көрдүнмээн чүүлдер хөй. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээри, сандаргай чорук, ол ышкаш техниктиг консерватизм ам-даа бар боор уламчылавышаан.

Шак ындыг чоруктар-биле партия организациялары эптеш чок болур ужурлуг. Социалистиг ниитилел бодунуң хамаатыларынга хөй-ле чүүлдерни бараалгадып турар, ынчангаш ол кижи бүрүзүнден айтырар эргелиг: сээң дугайыңда сагыш салыышкынга канчаар харылап турар сен, чедип алган билиглериңни канчаар ажыглап тур сен, коммунизм тургузуушкунунуң улуг херээнге кандыг үлүгнү киирип турар сен? Кайы-бир ажылчынның дугайында үнелел берип тура, ону утпайн, доктаамал сагыш салыры чугула.

Бистиң улус ажыл-агыйывыстың удуртукчу кадрларының ажылының деңнелин бедидери база чугула. Ону чедип алыр дээш хөй чүүлдерни кылып турар. Бистиң социалистиг тургузугнуң ажыл-херекчи кижилери биске кончуг чугула херек, олар боттарының харылап турар ажылын эки билир база ажыл-херекчи чорукту ханы партийжи чорук-биле, бүгү улусчу эрге-ажык дээш сагыш салыышкын-биле ханы холбап турарлар. Амгы үениң ажыл-агый удуртукчузу партияның экономиктиг политиказының ужур-дузазын ханы билир болгаш ону күрүне ёзузу-биле угаап көөр база бүдүрүлгениң курлавырларын долу ажыглаар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң кайгамчык организакчылары, конструкторлары, технологтары, инженерлери, социалистиг экономиканы хөгжүдериниң чаа, бедик деңнели дээш демиселчилерниң мурнуку одуруунда чорул турар кижилер бисте хөй. Оларның ажылының дуржулгазын бүгү чурт билген турары болгаш школадан база студент сандайдан бүдүрүлгеге чаа кээп турар аныяк кадрлар оларны эдерген турарын чедип алыры чугула. Кадрлар-биле ажылды экижитпишаан, партия бистиң чуртувустуң мурнунда тургустунган чүгле бөгүнгү сорулгаларны шиитпирлээринден аңгыда, даарта тургустунуп келир сорулгаларны база өөренип көрүп турар.

Эштер даарта бистиң чуртувусту, бистиң чонувусту улуг болгаш чырыткылыг хүн манап турар. Ону Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле совет кижилер тудуп тургузар. (Адыш часкаашкыны).

Бөгүн бистиң аныяктар деп адап турарывыс Совет Эвилелиниң хамаатыларының чүнү кылып, чүнү тудуп билиринден бистиң келир үевистиң кандыг болуру улуу-биле хамааржыр. Бистиң партиявыс, бистиң социалистиг ниитилеливис оларже эң улуг кичээнгейни салып турар, оларның сагыш-сеткил болгаш күш-дамыр сайзыралын, оларның хамааты, политиктиг идепкейин хөгжүдериниң бүгү аргаларын харам чокка берип турар. Бистиң аныяктарывыс оларның дугайында сагыш салыышкынга заводтарда болгаш шөлдерде, эртем лабораторияларында, дээди өөредилге черлериниң аудиторияларында, чоннуң тайбың күш-ажылын камгалап турар шериг кезектеринде алдарлыг күш-ажылчы херектери-биле харылап турарын хүлээп көөрү чугула.

Бистиң үевисте комсомолдуң инициативазы-биле совет аныяктарның революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның оруу-биле походтар, бирги беш чылдың маадырларының шилчип чоруур тукталары дээш чарыш, күш-ажылдың хоочуннары аныяктар бригадаларын удуртуп тургаш, оларны холга ап кижизидери дээш шимчээшкин, күш-ажыл династияларының слёттары дээш оон-даа өске чаа чаңчылдарны тыпканы кончуг эки-дир. Боттарының амыдыралчы дуржулгазын калбартырынга, бистиң чуртувуста чүү кылдынганын, партияның болгаш чоннуң он-он чылдарда демиселиниң түңнелинде чүү чедип алдынганын эки билип алырынга болгаш үнелеп билиринге ол бүгү аныяк кижилерге дузалаар.

Чоокта чаа мен Москвага Бүгү-эвилелдиң аныяктар фестивалының киржикчилериниң парадынга кириштим. Бистер, улуг назылыг кижилер, эрткен үени болгаш келир үени бодувустуң хууда дуржулгавыстан деңнеп болур аргалыг бис деп бодап турдум. А аныяктарда ындыг арга чок. Эрткен үениң болгаш амгы үениң аразында ылгалдарын олар чүгле номнардан болгаш кинофильмнерден, а бистиң көрүп келгенивис ядарал-түреңгели мөлдүк-калдык билирлер. Ындыг болганда бистиң аныяктарывысты бистиң, улуг назылыг кижилерниң, көрүп келген, чурттап эртип келген үелерин — хаанныг ёзу-чурум үезинде ажылчы чоннарның кадыг-берге амыдыралын, бирги беш чылдарның белен эвес, ынчалза-даа тура-соруктуг, көдүрлүүшкүннүг чылдарын, дайынның аш-түреңги болгаш кайгамчыктыг маадырлыг чоруктарын ханызы-биле медерип, билген турарынга кижизидери эргежок чугула. Ол бүгүнүң дугайын аныяктар хоочуннардан, күш-ажылдың болгаш дайынның маадырларындан билип алган турар ужурлуг.

Совет Украинаның аныяктары күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, коммунистиг кижизидилгениң эки чижээн көргүзүп турар. Украинага тывыскан бедик шаңнал дээрге республиканың аныяк ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң база үнелели-дир.

Совет чурттуң аныяктары, ооң баштыңы—хөй миллион комсомол бистиң партияның идегелдиг курлавыры болуп, партияның болгаш чоннуң идегелин алдарлыы-биле шынзыдып турар. Бистиң чуртувустуң келир үези идегелдиг холда, ол дээрге-ле бистиң ажылывыс болгаш демиселивис анаа халас барбааны ол-дур деп бис бүзүрелдии-биле чугаалап турар бис. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Эштер! Сөөлгү үеде делегей байдалының дугайында хөй-ле чугаалар болган. Мен ону катаптавас мен. Маңаа хамаарыштыр чамдык демдеглелдер-биле кызыгаарланып каайн.

Бистиң хүннеривисте делегей байдалы Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа акы-дуңма чурттарның ленинчи тайбың политиказының улуг чедиишкиннери-биле демдеглеттинип турар.

Сөөлгү чылдарда бистер шупту социалистиг күрүнелерниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ажылдап кылганы даштыкы политика талазы-биле кол чүүлдериниң база ооң-биле кады СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чүүлдүгзүнүп көргени Тайбың программазының практиктиг ажыл-херектерге боттанылгазының херечизи болган бис. «Соок дайынның» чээрби беш чылы аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразында харылзааларның тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптериниң улам калбаа-биле бадыткаттынып турар үези-биле солчуп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Польшаның Германияның Федеративтиг Республиказы-биле керээлери, ГДР биле ГФР-ниң керээзи, Чехословакия биле ГФР-ниң аразында ат салырынга белеткээн керээзи, Барыын Берлин талазы-биле хөй таланың болгаш ийи таланың дугуржулгаларының комплекизи — бо бүгү документилер Европаның дайын сөөлүндеги үезинге таарымчалыг кызыгаарны тургузуп, чаа үе-чадага — таарымчалыг тайбың харылзааларны тударының үе-чадазынга эгени херек кырында салып турар-дыр.

Франция-биле болгаш Американың Каттышкан Штаттары-биле Совет Эвилелиниң ажылдап кылганы харылзааларның принциптери тайбың кожа-хелбээ догуннаарының быжыг суурунга күрүнелер аразында харылзааларның хөгжүлдезиниң кол чүүлдерин айтып турар. Адактың сөөлүнде, Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның аразынга 1972 болгаш 1973 чылдарда чарган ракетага удур камгалал системазын кызыгаарлаарының дугайында керээ, стратегтиг шавар халдаашкын чепсеглениишкинин кызыгаарлаарының талазы-биле түр дугуржулга болгаш ылаңгыя ядролуг дайынны чайладыр дугайында дугуржулга делегейге эндере чепсеглениишкинни шеглээриниң болгаш сөөлгү он чылда кижи төрелгетенге тургустунуп келген улуг кыжаныгны — делегейниң термоядролуг дайынының кыжанышын кошкадырының оруунга баштайгы тодаргай базымнар болуп турар.

Сөөлгү чылдарның оон өске документилери Совет Эвилелиниң Африканың болгаш Азияның депшилгелиг, хамаарышпас күрүнелери-биле харылзааларының таарымчалыг хөгжүп турарын херечилеп турар. Ол болза Египет, Индия болгаш Ирак-биле найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээлер-дир, оларны бис бедии-биле үнелеп, улуг, принципиалдыг болгаш практиктиг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар бис.

Ол бүгү болза социализмниң тайбың политиказының тодаргай, бүзүрелдиг түңнели болгай, эштер. Ол түңнел бүгү улустарга ажыктыг, ынчангаш аңаа бүгү делегейниң калбак хөй-ниитизиниң изиг байыр чедирип турарының ужуру-даа билдингир.

Делегей байдалы илдең өскерилген. Ол улам чылыг апарган, улустарның чуртталгазы улам тайбың болу берген.

Ындыг болганда тайбың тургузукчу ажылдың сорулгаларын шиитпирлээринче, кижиге шынап-ла төлептиг ажыл-херектерже кол кичээнгейни мөөңнээри белен.

Социалистиг күрүнелерниң инициативазы-биле болгаш идепкейлиг киржилгези-биле боттанып турар ындыг өскерлиишкиннер социализмниң идеалдары-биле, улустар аразының харылзааларының талазы-биле коммунистерниң идеалдары-биле бүрүн дүгжүп турар, ук идеалдарның дугайын Маркс биле Энгельс, оон соонда В. И. Ленин биеэде-ле бижип чораан. Ол чаагай идеалдарның амыдыралга боттанып эгелей бээринге боттарывыстың ажыл-иживис, боттарывыстың күжениишкиннеривис-биле кандыг-бир хире-чергелиг ачы-дузаны чедирер улуг аас-кежии бистиң үлүг-хуувуска таварышкан деп чүвеге чоргаарланып-даа болур бис, эштер. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Ол бүгү болза, бодавыже, ийи ниитилел системазы — социализм биле капитализмниң аразында удурланыышкак чөрүлдээниң чиде берген дээни ол эвес болгай, эштер. Буржуазтыг күрүнелер буржуазтыг, ынчаарга социалистиг күрүнелер — социалистиг болбушаан турар. Делегейни моон соңгаар-даа душкүүрлүг чоруктуң шүүдеткен турарын, шериг бюджеттериниң улгадып, эндере чепсек бүдүрериниң үргүлчүлеттинген турарын чедип алыксаар, салдарлыг бөлүктерлиг күрүнелер бар деп чүвени уттуп шыдавас бис. Империализмниң шуут удурланыкчылары боор келген болгаш болбушаан турар бис. Политиктиг байдалдың душкүүрлүүн чавырылдырарын шериг байдалының душкүүрлүүнүң чавырлыры-биле быжыглаарын күзеп, эндере чепсек бүдүрерин соксадыры дээш шиитпирлиг туржуп турар бис.

Делегейде ийи системаның чарыжы, бот-бодунга удур туржуру үргүлчүлеп турар. Хамык ужур болза ол болуушкунну чурттар аразынга чепсектиг сегиржип алыышкыннар болгаш дайыннар кылдыр, оларның аразында харылзааларга күш ажыглаары ийикпе күш дөгээр кыжаныышкын кылдыр өөскүттүрбезинде, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң бот-боттарынга ажыктыг дем каттыштырып ажылдаарын калбартырынга шаптык болдурбазында боор турар.

Делегей амыдыралынга сөөлгү үе дургузунда тыптып келген чаа чүүлдүң база бир үлегер-чижээ айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралының ажылдап эгелээни боор турар.

Ындыг чөвүлел хуралды чыылдырарының идеязын Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг күрүнелер чарлап үндүрген, олар оон сорулгаларының болгаш программазының дугайында делгереңгей саналдарын бүгүдеге дыңнаткан.

Европаның айыыл чок чоруунуң дугайында айтырыгга хамаарыштыр бистиң бодалдавыс билдингир болгаш тодаргай. Европаның девискээринге эгелеп турган, хан төгүүшкүннүг дайыннар — ылаңгыя делегейниң ийиги дайыны Европаның улустарынга кайы хире уржуктуг болганыл деп чүве төөгүнүң дуржулгазындан ылап бүзүрелдиг билдинип турар. Эжелекчилерниң халдаашкынының хамык бергелеринге болгаш човалаңынга Украинаның улузу улуг Төрээн чуртувустуң өске улустары-биле кады бүрүн таваржып, фашистиг эжелекчилерни чылча шаварыы дээш ыдыктыг демиселдиң одуун эрткен, ынчангаш дайынның уржуун маңаа чугаалааш-даа канчаар. Ынчанмыже амгы үениң дыңналып чорбаан үрегдекчи күштүг ракета-ядролуг чепсээн ажыглаар апаар чаа дайын Европага болу бээр болза, Европаның хөй-хөй күрүнелериниң кырлырынга чедирер уржуктуг болган туруп болур ийик.

Бистер, коммунистер, чаңгыс аай ийикпе янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тыптып келир делегей айтырыгларын, ооң иштинде эң нарын айтырыгларны чүгле тайбың арга-биле, күш ажыглавайн, күш дөгээр кыжаныышкын чокка, дайын чокка шиитпирлеп болур, шиитпирлээн туруп-даа болур деп быжыг бүзүрелди барымдаалап турар бис. Боттарының ниитилел тургузуунуң чогум мөзүзүнүң аайы-биле тайбынга ынак — социалистиг чурттарның салдары улустар аразының ажыл-херектеринге улгаткан тудум-на, күрүнелер аразының харылзааларын ындыр хөгжүдериниң оруу улам бүзүрелдиг боор турар деп санап турар бис.

Финляндияның найысылалынга 34 күрүнениң чартык чыл дургузунда үргүлчүлеп келген баштайгы белеткел сүмележилгелери ниити-европа чөвүлел хуралының чугаалажыр айтырыгларын бүгүдеге таарымчалыг кылдыр төлевилеп, чөвүлел хуралга чугаалашкан турар айтырыгларны үнелеп көөрүнүң кол принциптерин тодарадыр арганы берген. Быжыг тайбыңны чедип алырының оруун изээр сорулганы барымдаалааш, бир диптиң хемчээлинге дүүштүр политиктиг дем каттыштырып ажылдаарының баштайгы дуржулгазы ол сүмележилгелер болу берген деп чугаалап болур боор. Чүгле ону безин улуг чедиишкин деп санап болур. Ол ажылга европа чурттары-биле кады делегейниң барыын талакы күрүнелериниң — Каттышкан Штаттарның болгаш Канаданың база боттуг киржилгезин үнелеп турар бис деп чүвени демдеглексей-дир мен.

Ам, ниити-европа чөвүлел хуралының баштайгы үе-чадазы доозулган турда, кандыг-бир баштайгы түңнелдер эвес-даа бол, оода бодалдарны чугаалап болур боор. Улуг болгаш биче киржикчи күрүнелерниң даштыкы херектер министрлери Европага быжыг тайбынче база айыыл чок чорукту чедип алырынче, политика, экономика, эртем, культура талазы-биле тайбың дем каттыштырып ажылдаарынче баарының оруктарынга хамаарыштыр боттарының чавызактарының чайгылыш чок бодалдарын ылап деӊ эргелиг болурун барымдаалаар чурум ёзугаар тайылбырлаан. Ол бодалдар чамдык чүүлдерниң талазы-биле шынап-ла чаңгыс аай эвес, кедергей ылгалдыг-даа болгулаан. Ынчангаш моон соңгаар хөй-хөй айтырыгларны база чугаалажыр болгаш маргыжар-даа апаар боор. Ол чаагай эгелээшкинни буруу ажыглаксаар, ниити-европа шуулганын кандыг-бир кызаа күзел-сонуургалдарга ийикпе эки эвес политиктиг кажарлаашкыннарга ажыглаксаар оралдажыышкыннар болбайн барбас-даа боор магат чок.

Ниитизи-биле алырга, кедилиг ниити ынаныш бар кылдыр бүзүрелдиг чугаалап болур деп бодай-дыр мен. Ол дээрге Европага дайыннар моон ыңай болбазын, бүгү улустарга ажыктыг кылдыр Европа күрүнелериниң тайбың кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге таарышкан чөптүг байдалдар тургустунган турзун деп ниити күзел-дир. А бир-тээ ындыг болганда, эгелээн улуг херектиң артык узамдыктырынга чокка чедиишкинниг болурунга идегел бар. Ынчангаш ындыг чедиишкинни хандырар дээш Совет Эвилели биле социалистиг өске-даа чурттар бүгү күжениишкиннерин салырлар.

Эштер, херек кырында байдал канчаар тургустунганыл дээрге, делегей байдалында мээң чугаалааным улуг болгаш чаагай эргилде дыка улуг чергезинде, бир талазында, Совет Эвилели, өске талазында, Франция, Германияның Федеративтиг Республиказы болгаш Американың Каттышкан Штаттары ышкаш делегейниң социалистиг болгаш капиталистиг мындыг улуг күрүнелериниң аразында харылзааларның чогумчуп орарындан эгелээн. Ол дээрге дүрүм ёзугаар, харын-даа эргежок чугула чүве-дир. Чижээлээрге, АКШ-ты болгаш ГФР-ни алыр болза, ниитизи-биле делегей байдалынга салдарын чедирип турган «соок дайын» үезинде душкүүрлүг чоруктуң кол шугумнары бирги ээлчегде Совет Эвилели-биле ол чурттарның харылзааларын харын таварты эртип турган болгай. Ол болгаш өске-даа хөй чүүлдерни барымдаалап көөр болза, Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларның экижиишкини чүгле бо чурттарның улустарынга эвес, харын тайбыңны күзеп турар, делегейниң душкүүрлүг чоруун кошкадырынга сонуургалдыг чурт бүрүзүнге, улус бүрүзүнге таарымчалыг улуг ужур-дузалыг.

Делегей байдалының кадыкшып эгелээниниң байдалдарында тайбыңны быжыглаарының ниити херээнге боттарының салыышкынын киирерин күзеп турар улуг, ортумак болгаш биче он-он күрүнелерниң политиказының ниитизи-биле идепкейжип турарын база эскербейн барып болбас. Ооң чижектери Европада-даа, Азияда-даа, Африкада-даа, Латин Америкада-даа эвээш эвес. Кандыг-даа күрүнениң талазындан боттуг салыышкынны бир дөмей хүндүткеп, кичээнгейлиг болгаш таарымчалыг көөр апаар деп чүвени бүзүредип турганының херээ чок боор. Чамдык-бир кижилерниң чугаалап турары «улуг» азы харын «кедергей улуг» күрүнелерни маңаа ортумак азы бичии күрүнелерге удурланыштыр тургузарын оралдажыры — мырыңай үндезилээр барымдаа чок, ажык-даа чок, харын-даа хоралыг херек-тир. Бистер, социалистиг чурттар, бүгү күрүнелерниң кайы-кайызын хүндүлээринге, оларның тус бүрүзүнүң бот эргелерин болгаш девискээрлериниң дээп болбас чоруун шыңгыы сагыырынга, оларның иштики херектерин холгаарлавазынга үндезилеттинген деӊ эргелиг кады ажылдажылгазы дээш туржуп турар бис. Бистер — улуг-даа, бичии-даа бүгү чурттарны дайыннарның кыжаныындан чайладыры дээш бис. Ынчаарга делегейниң амдыгаа чедир тыптып кээп тургулаан дайыннарынга биче чурттар боттарының тура-соруундан хамаарылга чокка ол дайыннарже чамдыкта киир тырттыра бээр турганын чугаалаза чогуур.

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бистиң Совет күрүневис делегей болуушкуннарын кичээнгейлиг хайгаарап, улустарның тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының политиказын чайгылыш чок чорудуп турар. Бодунуң төрээн партиязын долгандыр сырый каттышкан бүгү совет улус ол политиканы изин-биле чүүлдүгзүнүп болгаш деткип турарын медерел билир чорук бистерниң шуптувусту күш киирип турар. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). Совет чурттуң күчүзү, ооң тайбынга ынакшылдыг политиказының аттаары болгаш салдары соксаал чок быжыккан турарынга совет улус боттарының ажыл-херектери-биле ындыг берип турар.

Улуг Ленинниң өлүм чок идеялары-биле чырыттынган оруктап бүзүрелдиг бар чоруур бис. Ол чорукка чаа-чаа тиилелгелерже, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерже ажылчын аңгыны, колхозчу тараачыннарны, күш-ажылчы интеллигенцияны партия кыйгырып турар. (Адыш часкаашкыны).

Ындыг чедиишкиннерни чедип ап турар кижилерни партия-биле чон үнелеп билир. Бөгүн Украинага тывысып турар Улустарның найыралы орден — оон база бир херечизи-дир. (Адыш часкаашкыны).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчуурун чөпшээреп көрүңер.

«Украин Совет Социалистиг Республиканы Улустарның найыралы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы.

ССР Эвилелин тургузарынга болгаш быжыглаарынга, социалистиг нацияларның болгаш улус чоннарының найыралын болгаш акы-дуңма кады ажылдажылгазын быжыглаарынга Украин ССР-ниң ажылчы чоннарының улуг ачы-хавыялары дээш, Совет күрүнениң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге улуг салыышкыны дээш база Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылын демдеглээри-биле Украин Совет Социалистиг Республиказы Улустарның найыралы орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ

МОСКВА, КРЕМЛЬ». (Диңмиттиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген.).

Эштер! Шаңнал бүрүзүн чүгле чедип алдынган чүүлдү хүлээп көргени кылдыр эвес, харын келир үеде улам эки ажылдаарынга негелде кылдыр көөрү бистерде, коммунистерде, бүгү совет кижилерде-даа эки чаңчыл апарган. Ынчангаш ам силерге бедик шаңналды тывыспышаан, силерге база дагын чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, Совет Украинаның ажылчы чоннары Төрээн чуртунга, совет улустуң чаагай чоруу дээш чаа-чаа алдарлыг ажыл-херектери-биле харылаар дээрзинге бүзүрелим илергейлеп тур мен. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Совет Украина делгерезин! (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Бир демниг «Ура!» диңмиреп үнген).

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели чурттап, быжыгып турзун! (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Залда «Ура!» деп кыйгы салыышкыннары).

Улуг совет улус делгерезин! (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Залга база дагын «Ура!» диңмиреп үнген).

Совет улусту ленинчи оруктап аппар чоруур коммунистерниң партиязынга алдар! (Залда диңмиттиг кыйгы салыышкыннары, бир демниг «Ура!»).

Эш Л. И. Брежнев Улустарның найыралы ордени Украин ССР-ниң тугунга кадап берген. Адыш часкаашкыннары, лозуң салыышкыннары база дагын кыштыгып үнген. «Ура!», «СЭКП-ге алдар!», «Ленинчи ТК-га—алдар!», «Совет Эвилелинге алдар!» деп йөрээлдер залга чаңгыланып турган.

* * *

Эш Л. И. Брежнев Улустарның Найыралы ордени Украин ССР-ниң Тугунга кадап каарга, диңмиттиг адыш часкаашкыны улам күштүү-биле чаңгыланган.

Украинаның КП ТК-зының Бирги секретары В. В. Щербицкий харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

* * *

Эш В. В. ЩЕРБИЦКИЙНИҢ чугаазы

Эргим Леонид Ильич! Хүндүлүг эштер!

Бистиң чүректеривис улуг өөрүшкү-биле долган. Моон соңгаар Украин ССР-ниң тугунга чаа орден — Улустарның найыралы орден чайынналыр. (Диңмиттиг адыш часкаашкыны).

Улустар аразынга найыралды болгаш акы-дуңмалыышкы чорукту быжыглаарының херээнге, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал депшилгезинге Украин Совет Социалистиг Республиканың салыышкынын бедии-биле үнелээни дээш Украинаның Компартиязының ТК-зының кежигүннериниң, Дээди Советтиң депутаттарының, бүгү коммунистерниң болгаш Советтиг Украинаның ажылчы чоннарының өмүнээзинден СЭКП Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илередирин чөпшээреп көрүңер. (Диңмиттиг адыш часкаашкыны).

Ол шаңналды республикага бистиң партияның ТК-зының Чиңгине секретары Л. И. Брежнев тывысканы дээрзи биске онза өөрүшкүлүг-дүр. Ынчангаш бистер ол дээш Силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис, ханы хүндүткелдиг Леонид Ильич! (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Улустарның найыралы орден — Октябрьның ажытканы чаа үе-чадазын, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустары коммунистер партиязының удуртулгазы-биле чорааш, националдар аразының чүс-чүс чылдарда месилдежиишкинин болгаш молчүгделди шиитпирлиг-биле когун үзе узуткааш, чаа хевириниң күрүнезин — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан үе-чадазының тодаргай демдээ боор турар. Бистиң социалистиг күрүневистиң төөгүзүнүң бүгү-ле үе-чадаларында—дайынның кадыг-дошкун шылгалдазының болгаш тайбың тургузуушкунунуң-даа үелеринде — Украинаның ажылчы чоннары Советтер чуртунуң бүгү акы-дуңмалыышкы улустары-биле чаңгыс одуругга туржуп, революстуг чаңчылдарга чайгылыш чок шынчы боор, интернационализмниң ленинчи тугун бедии-биле көдүрүп чорааннар. (Диңмиттиг адыш часкаашкыны).

Бистер бөгүн Улустарның Найыралы орденни ханы өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап тура, бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш социалистиг күрүневистиң тургузукчузу Владимир Ильич Ленинге ханы өөрүп четтирген сагыш-сеткиливисти база илередип турар бис. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Ленинниң партиязы совет кижилерни интернационализмниң ёзузунга кижизидип, улустарның найыралының улуг чайгылыш чок күжүн каңнап, быжыктырган. Ленинниң партиязы бүгү нацияларның болгаш биче-буурай улустарның социалистиг хөгжүлдезинге болгаш чечектелиишкининге таарымчалыг бүгү чүүлдү хандырган, оларны чаңгыс аай интернационалчы ёзузунуң акы-дуңмалыышкы чоруунга сырый каттыштырган. Ленинниң партиязы бистиң Төрээн чуртувус — Совет Эвилелин тайбыңның болгаш улустарның найыралының күчүлүг баганазы кылдыр хуулдурган, чер бөмбүрзээниң социал болгаш национал хосталга дээш демисежип турар бүгү ажылчы чоннарынга чайынналчак орук айтыкчызы болдурган.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Эш В. В. ЩЕРБИЦКИЙНИҢ чугаазының төнчүзү

(Эгези 2-ги арында).

Совет украинаның кажан-даа көстүп көрбээн чечектелиишкинин, экономиканың, эртемниң болгаш культураның бүгү адырларынга ооң кайгамчыктыг чедиишкиннери — бистиң республиканың ажылчы чоннарының Советтер чуртунуң акы-дуңма улустары-биле, хамыктың мурнунда улуг орус улус-биле чаңгыс аай хөделиишкининң бадыткалдыг түңнели-дир. (Адыш часкаашкыны).

Иштики болгаш даштыкы-даа контрреволюцияга удур-аар-берге демиселге хоозураан Россия Федерациязы улуг каража-когаралга таваржып тура-ла, өске республикаларның ажылчы чоннарының чаа, социалистиг амыдыралды тургузарынга акы-дуңма ёзузу-биле дузалап турганы үени бистер ыяк билир болгаш кажан-даа уттупас бис. Бистер бүгү совет улустуң быжыг тура-соруу-биле болгаш маадырлыг күжениишкиннери-биле бистиң республиканың болгаш бүгү чурттуң-даа индустриалдыг күчү-шыдалы тургустунуп турган баштайгы беш чылдарның соруктуг чылдарын кажан-даа уттупас бис. Бистер боттарывыстың хөй националдыг Ада-чуртувустуң аас-кежии болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын берип, бистиң чурттуң бүгү улустарының чүректеринге эргим болгаш чоок Совет Украинаны фашистиг шаап-халдаашкындан хостап алган оолдар болгаш кыстарның тураскаалын мөңгези-биле кадагалаар бис. (Адыш часкаашкыны).

Улустарның найыралы — социализмниң эң улуг болгаш эң үнелиг чаалап алыышкыннарының бирээзи. Нийти национал чоргаарланыышкынны, совет патриотизмни болгаш социалистиг интернационализмни чалбыыштыг ёзу-биле сагыыры бүгү совет кижилерниң чарылбас аажы-чаңы болу берген.

Улустарның найыралы — бистиң күжүвүс-түр, ол тургузукчу ажыл-иштиң төнмес үнер дөзү-дүр. Ынчангаш улустарның ленинчи найыралын бистер кажан-даа карак огу дег камгалап, бистиң эң үнелиг түүлүвүс кылдыр үнелээр бис. (Адыш часкаашкыны).

ССРЭ-ниң 50 чылының байырлалының үезинде бүгү улустуң күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүнүң өөрүшкүлүг байдалын бистер шуптувус утпаан бис. Ол СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, партия биле улустуң чаңгыс эвииниң, бистиң чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче-буурай улустарының акы-дуңма ёзузунуң найыралының эң чайынналчак көргүзүү ол болган. Амгы үениң тургузукчу күш-ажылындан, бистиң бүгү чуртта нептерээн бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының калбарганындан совет кижилериниң улуг патриотизми улам тодазы-биле көстүп турар.

Чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекстиң чарылбас кезээ — бистиң республиканың экономиказы акы-дуңмалышкы бүгү республикаларның экономиказы-биле үзүлбес, быжыг холбаалыг боор турар. Украин ССР-ниң ажылчы чоннары улус ажыл-агыйының пландарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседири дээш чурт мурнунга боттарының харыысалгазын кажан-даа уттпас, олар эвээш эвес эки эгелээшкиннерни кылып, бар курлавырларны эң долдур ажыглаар дээш күжүн харамнанмайн турарлар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында бистиң республиканың ажылчын аңгызын, колхозчу тараачыннарын, интеллигенциязын бедик-биле үнелээнинге ханызы-биле өөрүп четтирип турар бис. Бистерге ол бедик алдар-ат. Биске ол өөрүнчүг, ынчангаш бистерде анаа чоргаарланыр долу эрге бар-даа (Адыш часкаашкыны).

Ооң-биле чергелештир Украинаның ажылчы чоннары бистер — чаңгыс аай совет өг-бүлениң — бистиң республикаларның улуг ленинчи эвилелиниң оолдары болгаш кыстары бис деп чүвени ханызы-биле медереп билип турарлар. Бистиң чедип алган бүгү чүүлдеривис, чечектелиишкинниг Украинаның алдаржып турар бүгү чүүлдери — ол дээрге бүгү совет улустуң соруктуг күш-ажылының түңнели, ол дээрге бистиң нийти чедиишкинивис-тир, ол дээрге бистиң тиилелгевис-тир. (Адыш часкаашкыны).

Бүгү украин улус хөй националдыг бүгү совет улустуң эрге-ажыктары-биле, угаан-бодалы-биле болгаш чүткүлү-биле кады чурттап турар — деп СЭКП ТК-га, Совет чазакка медеглеп болур бис. Бистер москвачыларның болгаш ленинградчыларның, Сибирьниң нефть хоорзаларының тудугжуларының болгаш Караганданың шахтёрларының-даа күш-ажылчы маадырлыг чоруун магадап турар бис. Бистер шуптувус өске республикаларның тараажыларының чедиишкиннеринге, чурттуң үлетпүрүнүң чартык чыл планының хуусаадан эрте күүсеттингенинге база өөрүп турар бис.

Хостуг күш-ажылдың Төрээн чуртка ынакшыл-биле тудуш улуг энергиязы шынап-ла кайгамчыктыг чүүлдерни бүдүрүп турар. Ол дээрге совет нийтилелдиң интернационализминиң болгаш бузулбас чаңгыс эвииниң, улустарның найыралының амыдыралга тургузукчу күжүнүң эң чайынналчак илерээшкиннериниң бирээзи. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Хүндүткелдиг Леонид Ильич!

Бистер Силерге, партияның Төп Комитединге Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш, бистиң республиканың, ооң улузунуң дугайында чаагай сөстериңер дээш, чалбыыштыгы-биле өөрүп четтирип тур бис. (Адыш часкаашкыны). Силерниң чугаалаан бүгү чүүлүңер шуптузу Украинаның бүгү улузун чаа-чаа маадырлыг чорукт арны болгаш тиилелгелерни чедип алырынга сорук киирип, көдүрер. (Адыш часкаашкыны).

Дөрт дакпыр орденниг Совет Украинаның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин, коммунистиг тургузуушкунунуң программазын амыдыралга чедиишкинниг боттандырып чорудары дээш демиселдиң мурнуку одуруунга кажан-кезээде туржурун Украинаның Компартиязының ТК-зының, республиканың Дээди Совединиң болгаш чазааның, бистиң бо хуралывыстың киржикчилериниң өмүнээзинден СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга, ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң бодунга байырлалдыы-биле бадыткаарын чөпшээреп көрүңер! (Дииңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

◆

Байырлыг хуралдың киржикчилери боттарының чугааларынга Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка бедик шаңнал дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип турганнар.

Донецк областың «Краснолиманская» шахтазының дагжылар бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. В. Степанов, Житомир областың «Большевик» колхозунуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. А. Любченко, УССР-ниң Эртемнер академиязының Президентизи, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Б. Е. Патон, Львов областың Чайково ортумак школазының башкызы Л. И. Коцюх олар байырлыг хуралга чүве чугаалааш, Коммунистиг партияга, Советтер чуртунуң бүгү улустарынга, улуг орус улуска кызыгаар чок өөрүп четтиришкинин илередип, чырыткылыг келир үе — коммунизм тургузуушкуну дээш украин ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар болгаш интеллигенция бүгү күжүн моон-даа соңгаар харам чокка бээрин бүзүреткеннер.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

Байырлыг хурал хагдынган деп чарлаан. Ооң киржикчилери партийжи гимн «Интернационалды» улуг сорук кириишкин-биле күүсеткеннер.

СЭКП-ге, ооң Ленинчи Төп Комитединге алдар болдурган, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң болгаш ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найыралынга алдар болдурган йөрээл салыышкыннары залга чаңгыланып турган.

(СЭТА).

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленуму

Дүүн, СЭКП Тес-Хем райкомунуң XI пленуму болуп эрткен. Аңаа мал чеминиң белеткелин чогуур өйүнде чорудар болгаш колхозтарның, совхозтарның мал кыштаглаашкынынга белеткелиң дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга организастыг айтырыгны база чугаалашкан. Эш Н. В. Чындыгырның өске ажылче шилчээнин барымдаалааш, ону СЭКП райкомунуң ийиги секретары хүлээлгезинден, эш М. О. Минчимааның өске ажылче шилчээни-биле ону секретарь хүлээлгезинден пленум хостаан.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийиги секретарынга эш С. С. Куулары, секретарынга эш Л. А. Фандюшинни соңгаан.

Партия райкомунуң пленумунга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин киришкен.

Мөген-Бүренниң хойжузу

«МӨГЕН-БҮРЕН» колхозтуң хойжузу Иргит Комбунуң эки ажылдының дугайын колхоз конторазынга-даа, хурал-суглаага-даа бо-ла дыңнап шаг болган мен.

Ынчаарга малчынның боду-биле амыр-менди айтыржып, хол тутчуп, арын көржүп бо чылын таныжканым уттундурбас.

Колхозтуң мал эмчизи Моңгуш Кижиир-оол-биле Мөген-Бүрен хемниң бажы — Шың деп черде малчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле болгаш ажыл-үүлези-биле таныжар сорулгалыг бар чыткан бис. Кижиир-оол эмчи шоолуг чугаакыр эвес-даа болза, кижиниң салган айтырыынга допчу, тода, төлептиг харыылаар кижи чораан. Кызыл-Хая суурдан ырап, бир-ле калбак кежигден Мөген-Бүренни кешкеш, хемниң ол чарыы аңга үне халды бергеш, чолаачы машиназын доктаады каапкаар аразында, эмчиден чугаа эреп айтыра бердим:

— Чугааңарның аянын бодаарга, Мөген-Бүренге үр чурттап, ук черниң байдалын эки биле берген, малчыннарны салаа базып санап турар апарган-дыр силер. Иргит Комбу деп кымыл ол? Ол малчынның дугайын чугаалап көрүңерем.

— Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң ветеринария салбырын доозуп, тускай ортумак эртем чедип алгаш, Мөген-Бүренге кээп ажылдай бергенимден бээр сес чыл эрти. Сес чылдың дургузунда колхозтуң хөй малчыннарын кыш, чай чок чеже-даа катап эргээн мен. Иргит Комбуну кончуг эки билир мен...

Тайга чечектери колдап үнген аңга биче када дыштанып алгаш, оруувусту уламчылап хапканывыста, чоокада шоолуг чүве ыыттавас Кижиир-оол Мөген-Бүренниң хоочун хойжуларының бирээзи — Иргит Комбунуң ажыл-амыдыралынга болган бир ужуралды сеткилиниң ханызындан чугаалаанын сонуургавас аргам чок болган.

...«Эрткен 1972 чылдың июльдуң бир хүнү турду. Хой кыргылдазы кидин түдүктээн. Кыргылда пунктузунга Иргит Комбу кодан хоюн база сүрүп эккелген. (Күш-деңгелдиг кыш ашкан хойнуң дүгү дүрген хозаачал дээри-ле шыв). Ооң кадарган хойларының дүгү эки хозалганындан кыргыкчылар ооң кодан хоюн дүрген кыргый каапканнар.

Чаа кыргаан хойну кажаадан ажыдып үндүрүпкен. Хой одарынче баш былаажып үнүптерге, Комбу кара-доруун мунгаш, соондан калдар ыдын эдертипкен чортуп орган. Элээн болганда, оруп ара оъттаан хойнуң ажы үнүп, чылар-чылбас кыны берген.

ЧАЙЛАГ ырак. Ара хонуп чедер. Хүн даг бажынга олургалакта, дээрге кезек кара булуттар дыргелип туруп-туруп, чула чайыктай каапкан. Ол-даа канчаар, чаа кыргыттынган хойнуң харын хир-чуңгаа арылгай. Чайык соонда өскелии сүргей, дыңзыг-дыңзыг сыылады хадып келген. «Кончуг чер-ле болгай. Хенертен харын тө каап, долу дүжүрер болду бе?» — деп, малчын сезиктиг дүвүреп чораан. Чаглак тывары-биле кодан хоюн бөле-хаара хай деп чорда, хат улам дыңзып, шуурганның тынызы билдинип келген.

Чоорту оъттаан хойлар тода берген, бөкперлежип алган, чылып орган. Хат-шуурган болурун билген чүве дег, өшкүлер ында-мында бышкыргылаар-даа.

Кежээликтей апарганда, малчын хоюн Кушкаш-Ойда кыштагга сүрүп чедире берген. Келдиң бе дээнзиг, дээрден хар төктүп эгелээн. Кажаалаптар дээрге, ооң ишти өл болган.

Малчын Күшкаш-Ойнуң баарында чаглак болгу дег, ыжык черде калбак хая баарын сакты хонуп келген. Кодан хоюн ооң баарынга чаглактандырып хондурган. Даңны атсы карак шимээн. Ол дүне чаңгыс-даа хой, хураган чаштап өлбээн. Малчынның өөрээнин, амыраанын чүү дээр ону.

Эртенинде кудай багы арылып, дээр аяскан. Артында чылыды хүннеп келген. Ийи сынчыгашты ашкаш, Комбу аалынга өөрүшкүлүг чеде берген. Өөнүң ишти Бараан ооң чанынга дүвүреп маңнап келгеш, мөгүдеп айтырган:

— Малың менди бе? Чамдык аалдарда хойлар чаштап өлген, ат чүве-дир. Сени дээш угаан-кут чок бис.

— Дүвүреп, сагыш човава! Мал-маганывыс менди болду. Күш-Ойнуң калбак хая баарынга чаглактандырып хондум...».

Иргит Чыргалович төрээн черинге колхоз тургустунарын билек-ле хой кадарып келген. Ооң бээр ам чээрби чыл болган. Төрүүр шээр малды малдаары кончуг чымыштыг. Чыл санында Иргит Чыргалович биле Бараан Авыдаевна тыва уксаалыг чүс хойга онаашты 90-дан 100 баш чедир хураганны доруктуруп, баш бүрүзүнден 1,5 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып ап, чыл санында чарышка киржип, ооң түңнелинде эки көргүзүглерни чедип ап келген.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының бирги чартынды калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, эки түңнелдерни чедип ап шыдаан. Чүс хойдан чүс хураганны, хой бүрүзүнден 1,5 килограмм дүктү алган. Сиген кезип алыры-биле 3 гектар черниң дажын аштаан. Чазаглап, чайдаглап чоруптарының бүдүүзүнде кыштаанда-даа, чазаанда-даа кажаа-хоразының көрженин хоорган болгаш үүрмек септелгезин кылып каан.

Баштайгы чартык чылдың чарыжының тиилекчизи Комбуга колхоз баштаар чери, партия организациязы шилчиир вымпелди тыпсып, өртектиг белек-биле шаңнаан.

Республиканың ырак колхозтарының бирээзи — «Мөген-Бүрен» колхозтуң хоочун хойжузу Комбу чазактың орден-хавыязы-биле база шаңнаткан. Ооң хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тугу орден, Ленинчи юбилей медалы каастап чоруур.

А. БЕГЗИ.

Мөңгүн-Тайга район.

САЛНЧЫ НОРДУП

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Нордуп Иргитке республиканың малчыннар Наадымы болуп турда ужуражы бердим.

Амыр-менди солушканывыс соонда, чугаавыс ажыл-иш дугайынче шилчий берди.

— Саанчылап ажылдаа-ла каш чыл болдуңар, угбай?

— Таптыг-ла он ийи чыл саанчылап келдим. Ооң-биле чергелештир ийи чыл дургузунда ферманың учётчиги хүлээлгемни база дакпырлап турдум.

— Социалистиг чарышка кым деп саанчыны кыйгырган силер? Кайыңнарның көргүзүү бо чартык чылда дээре болду?

— Социалистиг чарышка «Кызыл Тук» колхозтуң Чараш-Дыт фермазында мурнакчы саанчы У. Ооржакты кыйгырган кижи мен. Кайывыстың-даа түңнеливис эки болуп турар. Мен бодум хуумда чартык чылда саар ужурлуг сүдүмнү ажырган мен.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында мурнакчы саанчы коммунист Нордуп Иргит улам хей-аъттыг ажылдап, аныяк саанчыларга үлегер-чижээн көргүспүшаан, байлак дуржулгазын дамчыдып берип турар.

М. ДОРЖУ.

Ажыл үргүлчүлевишаан

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозу кыргылданы организастыг чорудуп турар. Шуй суурдан ырак эвесте кыргылда черин чогуур өйүшаанда белеткеп, электрижиттинген агрегат-биле дерээн. Дүк ылгаар, дензилээр черни болгаш ону шыгжаар складты септеп кылган. Көжүп чоруур электрилиг кыргылда агрегадының дузазы-биле колхоз өшкүлерни шалыпкын кыргаан.

Амгы үеде кыргылда черинде ажыл үргүлчүлевишаан. Кижилерниң канчаар ажылдап турарын удаа-дараа үндүрүп турар агитхуудустан көрүп ап болур. Кыргыкчыларның аразында чарлаттынган социалистиг чарышты беш хонгаш-ла түңнеп, тиилекчилерге 8—10 рубльдиң өртектиг белектерин тыпсыры чаңчыл апарган. Чарыштың сөөлгү түңнелинде комсомолчу кыс Надежда Хомушку, хоочун кыргыкчылар Салчак Очур, Салчак Бичен — олар тиилекчилер болганнар. Кыргылда черинге колхозта парткомнуң лекторлары үргүлчү кээп, солун лекция, беседаларны кылып берип турар.

Кыргыттынган 5978 хойдан 8321 кг дүктү ажаап алган.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

ДЕМ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

ДОНДА-РОСТОВ. Доннуң ховуларында чаагай тараа быжа берген. Областың тараажылары беш чылдың үшкү чылында тараа культураларының дүжүдүн бир гектардан-на 21 центнер чедирер болгаш бүгү тарылга шөлүнден 7 миллион тоннадан эвээш эвес тараа ажаап алыр сорулганы салган. Дүжүт ажаап алырын бүгү тала-биле ылап белеткелдиг уткуурунче, техниканы чогумчалыг ажыглаарынче, тараа дүжүдүн шалыпкын болгаш чидириг чок ажаап алырынче кол кичээнгейни салып турар. Оларга «Ростсельмаштың» коллективи улуг дузаны чедирип турар. Заводта алдар-сураглыг «СК-4» комбайннарны бүдүрүп үндүрери-биле чергелештир «Нива» комбайннарны бүдүрерин база организастаан.

ЧУРУКТА: «Ростсельмаштың» чүдүрүлге шөлүнден «Нивалар» чүдүрген эшелонну сайгарылга цегиниң эргелекчизи Г. П. Козьменконуң чорудуп турары.

В. ТУРБИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Төрээн чуртка--хөй дукту

КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында 38 электрилиг, 20 хол хачылыг кыргылда пунктузу ажылдап турар. Аңаа салбырның 32 кодан хоюн кыргыыр.

Кыргыкчыларның ортузунда чарыш калбарган. Орта Ооржак Алдын-кыс, Сергей Монгуш, Зоя Ким, Монгуш Ыйлың, Моңгуш Чудурукпан тиилекчилер болуп, шаңнадып келгеннер. Дүк тырыкчылары Сарыглар Багай-оол, Мынчаа Мөңгүн-оол, деңзилекчи Ооржак Кызыл-оол, классировщик Монгуш Сюр-оол оларның ажылы макталдыг.

Кыргылда пунктузунда көргүзүг самбыраларын аскан. Лекция, беседаларны кыргыкчыларга кылып турар.

С. ТАВА-САМБУ.

• • •

УЛУГ-ХЕМ. «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбыры 25 тонна дүк дужаар хүлээлгелиг. Ында 6867 баш хой кыргыттынган болгаш күрүнеге 17 тонна дүктү дужааган.

Салбырда эки көргүзүглүг хойжулар бар. Оларга Монгуш Очур-оол, Даспак Дукар хамааржыр. Бир башка онааштыр 2,5—2,7 кг дүктү олар кыргып алганнар.

Кыргылда пунктузунда столовая, кызыл-булуң бар. Поварлар Маша Сүктер, Монгуш Күнзеңмаа олар амданныг чемни белеткеп, кызымак ажылдап турарлар.

М. ЛАМА.

• • •

Ол-ла совхозтуң Кызыл-Даг салбыры 15.000 хой болгаш 3000 хураган кыргыыр.

Салбырның кыргылда пунктузунда электрилиг 30 хачы ажылдап турар. Кыргылданың темпизин дүргедедир сорулга-биле 30 кижи хол хачызы-биле кыргып эгелээн.

Салбыр 20 тонна дүктү күрүнеге дужааган. Ам кыргыза чогуур 5 кодан хой арткан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

САКМАНЩИК

Чөөкей Деверекович Акты «Тоора-Хем» совхозта таныыс кижи ховар. Ол кызымаккай күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Бо чылдың май эгезинден июнь 15 чедир совхозтуң Уузу звенозунда иви кадарчызы Кылбыжа Актың коданынга ол сакманщиктээш 50 баш анайны өстүрүп, өөреткеш, малчынга хүлээткен. Мал оолдаашкынының үезинде аныяк сакманщик Чөөкей Ак чүгле быжыглаткан малчынынга эвес, харын нийти звенонуң ажыл-ижинге эки дузалашкан.

К. ХҮЛЕРБЕН.

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге уткуштур

КЕЗЭЭДЕ ДАЙЫНЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Контр-адмирал Н. УСЕНКО, Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг эргелелиниң начальнигинин оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры

Совет кижилер болгаш бистиң даштыкы өңнүктеривис ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүн байырлалдыы-биле демдеглээр. Чаңчыл апарган бо байырлал — бистиң хоорай, суурларывыстың ажыл-ишчилериниң социалистиг Төрээн чуртунуң ак-көк кызыгаарының маадырлыг камгалакчыларынга ханы ынакшылының илергейлээшкини. Бистиң чонувустуң улуг чаалап алыышкынын серемчилелдиг, идегелдиг, туруштуг камгалаар деп, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң совет дайынчыларга чагыынга шынчызын бистиң далайжыларывыс көргүскеннер.

Совет күрүнениң төөгүзүнге уттундурбас, алдарлыг арыннарны далай шериглери артырып каан. Ажылчыннар болгаш революсчу хөөннүг солдаттар-биле кады олар 1917 чылдың Октябрьның оттут хүннеринде В. И. Ленинниң, большевиктер партиязының удуртулгазы-биле идегелдиг чоруп, хамааты дайынның үезинде совет эрге-чагырга дээш иштики контрреволюция болгаш даштыкы интервенция-биле коргуш чок демисешкеннер. Далай шерииниң хевин кеткен 75 муң дайынчылар бүгү фронтуларга дайзыннар-биле эрес-маадырлыг тулушканнар.

Бистиң флодувустуң хөгжүлдези болгаш быжыгылыышкыны улуг Ленинниң ады-биле ханы харылзаалыг. Ооң саналын ёзугаар РКП(б)-ниң X съездизи шериг-далай шериин тургузар болгаш ону улам ыңай хөгжүдер дугайында доктаалды хүлээп алган. В. И. Ленинниң саналы-биле 1922 чылдың октябрь 16-да комсомолдуң бешки Бүгү-россия съездизи Шериг-Далай Флодун шефке алыр дугайында шиитпирни үндүрген. Ооң соонда муң-муң аныяк оолдар шериг далайжыларның одуруунга эки тура-биле киргеннер. Оларның аразындан дыка хөй кижилер флоттуң алдарлыг шериг начальниктери апарган болгаш Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга Шериг-Далай флодунуң каттыжыышкыннарын, кезектерин бидилиг удуртуп турганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Шериг-Далай Флоду Төрээн чуртунуң мурнунга хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Бистиң корабльдеривис, каттыжыышкыннарывыс далай делгемнеринге дайзын-биле сегиржип алыышкыннарга эрес-маадырлыг чоруктарын көргүскеннер.

Далай шериглериниң маадырлыг чоруктарын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. 517 кижи Совет Эвилелиниң Маадырлары болганнар. 7 кижи ол атты ийи катап алганнар. Дайын чылдарында 238 корабль болгаш кезектер орденнер-биле шаңнаткан, а оларның 78-и гвардейжи апарган. Бистиң Соңгу, Кызыл туктуг Балтий, Кара далай, Оожум океан флоттарывыс дайынчы ачы-хавыязы, хөй санныг эрес-маадырлыг чоруктары дээш Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

Дайын соонда чылдарда бистиң Шериг-Далай Флодувус үндезини-биле чаартынган болгаш эртем-техника талазы-биле улуг хөгжүлдени чедип алган.

Суг адааның хемелерин ядро октаглыг, ыракшылдыг, баллистиктиг ракеталар, ырак чоруктуг, боду шыгаар торпедолар, суг адаанга чоруп болур чаа техника, хайгаарал болгаш харылзаа, нарын электрониканың бары, кол саналга тургузуу Делегей океанының кандыг-даа точказынга чедип болуруның бүгү аргаларын берип турар. Шак ындыг бедик шыварлар суг адааның хемелерин Шериг-Далай флодунуң кол күжү болдурган.

Флоттуң авиациязынга база улуг өскерилгелер болгулаан. Ракеталар дажыыр самолёттар нарын техника-биле хандыртынган. Олар суг адааның хемелерин белени-биле чок кылыр амгы үениң күштүг херекселдери-биле чепсегленген. Ол ышкаш бистиң суг адаа-биле чоруур хемелеривис чаа техника-биле кылдынган. Олар эң күштүг ракета болгаш артиллерия чепсектерлиг.

Амгы үениң корабльдериниң болгаш дайынчы самолёттарының, атомнуг болгаш ракеталыг чепсектерниң башкарыкчылары — коммунизмниң херээнге шынчы бердинген, тускай өөредип каан специалистер. Олар дайынчы хүлээлгезин ак сеткилдиг эртирип турарлар. Шериг-Далай Флодунуң хууда составының эң бедик белеткелинге чоргаарланып болур бис. Шериг албанында далайжыларның хөй кезии ортумак болгаш ортумак-техниктиг эртемниг. Оларның 50 хуузу дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергииннери, 90 хуузу класстыг специалистер. Корабльдерде офицерлерниң 90 хуузу— дээди эртемниг.

Совет корабльдер даштыкы порттарга бо-ла чеде бээр. Сөөлгү беш чылдың дургузунда делегейниң 61 күрүнези совет далайжылар-биле таныжар аргалыг болган. Улустарның национал чаңчылдарын болгаш ёзу-чурумун хүндүлеп билири, чурттакчылар-биле найыралчы харылзаалары, чаагай сагыш-сеткилдии, быжыг корум-чурумнуу болгаш боттарын культурлуг ап билир чоруу-биле Ленин чуртунуң төлээлекчилери улуг хүндүткелди, ынакшылды ол чурттарның чонундан чаалап алган.

Чоокта чаа корабльдер отряды сирий порт Латакияга, а «Адмирал Синявин» крейсер ирак порт Ум-Касерге чораан. Ол корабльдерниң хүндүлүг аалчылар дептерлеринде аңаа чораан кижилерниң сагыш-сеткилин илередип бижээн үнелели бар. Ол бижимелдерниң чамдыызы бо: «Совет Шериг-Далай Флоду улустар аразында найыралчы хүлээлгезин шынчы күүседип турар. Биске база катап келиңер».

Флоттуң мурнунда салдынган чугула сорулгаларны шиитпирлээринге социалистиг чарыш чугула рольду ойнап турар. Ол, Кызыл туктуг Соңгу Флоттуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг суг адааның атомнуг хемезиниң дайынчыларының эгелекчи саналы-биле калбарып эгелээн. Эң тергиин ол корабльдиң экипажы бодунга бедиткен хүлээлгени албышаан, «Дайынчы техниканы болгаш чепсекти эң эки шиңгээдип алыр, ону кезээде арыг-шевер тургузар база оларны бидилии-биле ажыглаар» деп кыйгырыгның адаа-биле Чепсектиг Күштерниң бүгү дайынчыларын социалистиг чарышты калбартырынче кыйгырган. Ол эгелекчи саналды Армияның болгаш Флоттуң бүгү дайынчылары деткээн.

Далай шериглери алган хүлээлгелерин эрестиг күүседир дээш шудургу демисежип эгелээн. Мурнуку одуругда СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Юбилейжи хүндүлел демдектери-биле шаңнаткан корабльдер болгаш кезектер чоруп турар. Оларның аразында гвардейжи-ракетчи «Варяг» крейсер, хемеге удур «Кронштадт» корабль, «Дзержинский» крейсер болгаш өске-даа корабльдер, кезектер бар. Кызыл Туктуг Оожум океан Флодунуң «Дмитрий Пожарский» крейсериниң экипажы дайынчы болгаш политиктиг белеткелге бедик көргүзүглери дээш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бистиң чонувустуң шудургу күш-ажылы, Коммунистиг партияның, ооң Ленинчи Төп Комитединиң чурттуң камгалал күчүзүн улам быжыглаар дугайында ада сагыш салыышкыны, совет дайынчыларның дайынчы болгаш идей талазы-биле дадыгыышкыны далай шериглеривисти дайынчы болгаш политиктиг чаа-чаа чедиишкиннерже улам хей-аът кииргенн. Партия, чазактың удуртукчулары флоттуң корабльдеринге, кезектеринге доктаамал кээп, далайжыларның ажыл-херээ-биле таныжары барык чаңчыл апарган.

Бистиң чуртувустуң Шериг-Далай Флоду далайларга болгаш океаннарга дүн, хүн дивейн дайынчы хүлээлгезин эрттирип турар. Далай шериглери кандыг-даа агрессорну чылча шаварынга кезээде белен. Төрээн чуртун, совет чонун бистиң далайжыларывыс карак огу дег камгалап, боттарының ыдыктыг хүлээлгезинге шынчы бараан болуп турарлар.

ЫРААЖЫ КОЛА БЕЛЬДЫ

СЦЕНА кырынга артистиң чазык хүлүмзүрүүн, каттырымзаан сыгыр карактарын көргеш, харыызынга кижи ала чайгаар-ла хүлүмзүрүй бербезинин аргазы чок.

«Паровоз эки, пароход эки, самолёт чүгээр, а ивилер тергиин!» деп Кола Бельды ырлап турар.

Амур тайгазында Муха деп нанай суур бар. Ол ат суурнуң хемчээлин боду-ла чугаалап турар. Ооң бүгү чурттакчылары төрел-даа, төрел эвес-де кижилер шупту Бельды деп фамилиялыг. Келир үениң талантылыг артизи Кола Бельды ол суурга төрүттүнген болгаш аңаа ол бодунуң бичии чораан үезин эрттирген.

Уктуг балыкчының болгаш аңчының оглу Кола бичиизинден-не өскүс артып калган. Уруглар бажыңынга өскен. Школага өөренип тургаш, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге ырлап эгелээн. Максим Горькийниң чаш чорааның дугайында кинофильмни Кола бир-ле дугаарында көргеш, аңаа күүсеткен ырны доктаадып шаап алган. Сонуургаачал оол суурга кежүп чоруур кино келирге черле чыда калбайн, албан биле көөр турган. Бичиизинде далайжылар дугайында кино көргеш, дыка сонуургаан. Ооң соонда далайжы болур мен деп шуут шиитпирлеп алган. Бир-ле катап орай кежээ бичежек дурт сынныг оол чүү-хөө чүвезин эгин ажыр чүктээш, суурдан хоорайже углай базып чорупкан. А ийи неделя эрткен соонда калбак шырайлыг, чолдаксымаар, хүлүмзүрүүрге ак диштери чайынналп турар, тырын мага-боттуг оолчугаш далай судноозунга кестүп келген.

Аныяк оолдуң ырлаарынга хандыкшылдыын, талантылыын улус дораан-на эскерип каан. Шериг-Далай Флодунга албан эрттирер хүлээлгезин Кызыл тукттуг Оожум океан флодунуң ыр болгаш танцы ансамблинге уламчылап, бодунуң талантызын чоңга бараалгадып эгелээн. Оон эгелээш-ле артистиң ынак «Утес» деп ырызы ооң репертуарынга кезээде артып калган. Флотка шериг албаның эрттирген соонда Кола Бельды Саратов консерваториязын дооскан болгаш удавааңда эстрада ырларының эң эки күүседикчилериниң өзүрүүнге кирген.

Москва эстрадазы-биле кады Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы областарынга болгаш республикаларынга оюн көргүзүп чораш, бодунуң чонунуң болгаш Ыраккы Соңгу чүктүң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң өске-даа улустарының — якуттарның, ненецтерниң, эвенкилерниң, ульчилерниң, нивхилерниң, ительменнерниң онзагай аялгалыг ырларын дыңнакчыларга сонуургадып, таныштырып чоруур. Ол ырларның хөй кезиин Кола Бельды танцы шимчээшкиннери-биле кады аянныг, ээлгир, чаптанчыг кылдыр күүседирге көрүкчүлер онза сонуургап магадаар.

— Мен бистиң чуртувустуң барык бүгү булуңнарынга чораан мен. Чүс-чүс кижилер-биле ужурашкан мен — деп ол чугаалаар.

Талантылыг эстрада артизиниң Европа, Азия, Африка чурттарынга оюн көргүзүглери улуг чедиишкинниг эрткен. Ыраажының репертуарында орус, итали болгаш өске-даа улустарның ырлары кирип турар. Французтар чүгле Кола Бельды күүсетсин дээш «А ивилер тергиин» деп ырны очулдуруп бергеннер. Шынап-ла ол ырны Бельды француз дыл кырынга ырлап күүсеткен. Поляк өңнүктер ол ырны поляк дыл кырынга күүседип бээрин дилээрге, Кола ону база-ла күзелдии-биле ырлаан.

Касабланкага оюн көргүскен соонда аныяк француз кыстар ыраажының чанынга чоокшулап чеде бергеш, ооң онзагай калбак шырайын, чаптанчыг хүлүмзүрүүн кайгап, «гримненип» албажык ирги бе бо дээнзиг ылавылап топтап көргеш, арнында кандыг-даа эдип чазаан чүве чок, ёзулуг-ла аңаа нанай кижи-ле-дир деп чүвеге ылап бүзүрээннер.

— Бис силерден өске нанай кижилерни чүте билбес улус боор бис?—деп, француз кыстар оон айтырган.

— Бистиңинге чедип келиңер, мен силерни нанайлар-биле таныштырып каар мен. Бис он муң ажыг улус бис—деп, баштайгы нанай профессионал ыраажы, Якут АССР-ниң алдарлыг артизи, Бүгү-эвилелдиң болгаш делегей фестивальдарының лауреады Кола Бельды хүлүмзүрбүшаан харыылаан.

ФЕЛИКС НОСКОВ.

(ПМА).

Дыштанылга, хостуг үе-шак, культура амыдыралы

КҮШ-АЖЫЛГА БОЛГАШ СПОРТКА

«Тиилелгениң» аныяктары совхоз бүдүрүлгезинге улуг үлүг-хуузун киирип турарын кым-даа билир. Эрткен 1972 чылда ВЛКСМ ТК-да комсомолдуң төөгү дептеринге бистиң комсомол организациязы киир бижиткен. Ам бисте 110 комсомолчу бар, олардан чүгле 20 шаа кижи уруг-дарыглыг дээш өске-даа чылдагааннар-биле түр үеде ажылдавайн турарлар. Колла адырывыс тараа бүдүрүлгези болгаш часкы, чайгы болгаш күскү сезоннуг ажылдар үезинде аңаа хөй аныяктар киржип турар. Оон аңгыда мал ажылында база хаара туттунганнар хөй.

Аныяктарның өөредилгезинче улуг кичээнгей салдынган. «Аныяк кижи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп лозуңну удуртулга болдуруп турар бис. Бистиң аныяктар өөредилге комбинадынга ортумак эртемни чедип албышаан, келир үеде ажылдаарынга таарымчалыг мергежилге база өөренип турар. Келир өөредилге чылында өөренирлерниң четчелээшкинин шагда-ла кылган бис. Күзүн чүгле немелде четчелээшкинни чорудар.

Бистиң аныяктарывыс хостуг үе-шагын ажыктыг, солун кылдыр эрттиреринче улуг чүткүлдүг улус. Уран чүүлге сонуургалдыглар хөй. Агитация-уран чүүл бригадазы оюн-концертти бо-ла организастай берген турар. Сөөлгү үеде ажыл шала сулараан.

Комсомол организациязының амыдыралында кескү черни спорт ажылы ээлей берген. Эрткен болгаш бо чылдың дургузунда спортчу маргылдааларны хөйнү организастап чоруткан бис. Аныяктарны спортче хаара тудар, ону организастап башкарары черле кончуг чугула деп санап турар мен. Чүге дээрге спорт дээрге бирги ээлчегде — кадыкшыл-дыр, ийиде — корум-чурум болгаш хостуг үе-шакты культурлуг, чөп ажыглаарынга ол таарымчалыг болур.

Бистиң совхозта спорт ажылын удуртуру-биле тускай методисти тургузуп каан. Ону таарымчалыг деп санап турар бис. Культура бажыңында спорт залы база бар. Кыжын аңаа секциялар ничээлдээр. Чайгы үеде колдуунда даштыгаа спортчу маргылдаалар эрттирип турар бис. Бо чылын Балгазынга, Элегесте үш удаа; Дүргенге дөрт катап, ол ышкаш Бай-Хаакка, Межегейге барып, шыдыраа, волейбол, баскетбол талазы-биле эш хуу ужуражылгаларны, маргылдааларны эрттирдивис.

Хоочуннарның ажыл-херектери бисти сонуургадып турар болбайн аан. Дайын чылдарында Төрээн чуртун камгалап чораан нар база уттундурбаан. Оларның дайынчы сактышкыннары, бөгүнгү ажыл-херектери аныяктарга үлегер-чижек болур. Кайы-даа культура одагларынга шак ындыг ужуражылгаларны баш бурунгаар планнап тургаш, бир янзы солун кылдыр чорудары чугула.

Комсомол организациязының ажылында спорт кескү черни ээлеп турары өөрүнчүг. Дыштанылгага, хостуг үе-шакты чөп ажыглаарынга ол улуг рольдуг. Республиканың өске комсомол организацияларында бо талазы-биле ажыл канчаар тургустунганын дыңнаары күзенчиг.

Б. КҮЖҮГЕТ,

ВЛКСМ комитединиң секретары.

КЫМГА-ДАА АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР

Башкы кижиниң ажылы чымыштыг, хөй үе-шак, белеткел негеттинер дижири мактаныг, хөөредиг-даа чок черле шын. Республиканың школаларынга 30 ажыг чылдарда ажылдап келгеш, ол бүгүнү бодум бүзүреп көрген мен.

Ажыл чеже-даа чай чок болза, хөй-ниитиниң херээн кылыр шак-үе черле тыптыр келир чүве. Ылангыя кедээ суурларда башкылар чон ортузунга агитатор, политинформатор, пропагандист болуру дээш хөй-нийти кандыг даалгаларны күүсетпезил. Ылангыя хереэжен башкылар хереэженнер чөвүлелдеринде, агитквартираларда база хөй даалгаларны күүседип турар. Школага ажылдап турар үемде кол ажылымдан дашкаар хөй-нийти даалгаларны база хире-чергезин-биле күүседип келген мен. Алды уругнуң иези кижиге, ылангыя олар чаш турда, бүгү ажылдарны, даалгаларны катай хаара күүседири белен эвес болбайн аан.

Школага ажылдаарымдан аңгыда хостуг үе-шагымны бодумга, өг-бүлемге болгаш ниитиге ажыктыг кылдыр чөп ажыглаарын оралдажыр кижи мен. Ада-иениң талазындан уруглар кижизидилгезинче сагыш салыры эң чугула сорулга.

Бир тээ хостуг үе-шак дугайында каксы-даа бол чугаа чоруда берген болганымда бодум ону канчаар ажыглап турарымны чугаалаар ужурлуг мен. Хостуг шагымда кино, концерт көөр, ада-иелер-биле ажылдаар, оларга солун номчуп, беседа чорудар, бажың ажылы кылыр, ном, солун номчуур дээш черле чүү чогул. Ада-иелерниң ажыл-амыдыралы-биле таныжып, оларны культурага чаңчыктырары кончуг чугула.

Кедээ суурнуң хөй-нийти амыдыралы-биле бистерниң, башкыларның бүгү-ле ажылдывыс, хостуг үе-шагывыс-даа, культурлуг дыштанылгавыс-даа сырый холбашкан боор турарында кижи кайгаар чүве чок.

С. МОНГУШ-ООЛ,

Кур чер школазының башкызы.

Кадрлар чокта...

Совхозтуң Культура бажыңы делгем улуг-ла болдур ийин. Улуг залынга 250 кижи олурар. Тиилелгежилер кино, концерт болганда сонуургалы улуг чоң. Кежээлерде кинолорга кижи долу болур. Аңаа уругларны-даа база көрүп болур. Уруглар кинозун тускай хүннерде доктааттынган чурум-биле көргүзер болза эки-ле чүве ийик.

Магалыг чаагай орду дег культура бажыңы чамдыкта барык ээн чүве дег тургулаары таарымча чок. Ооң бир чылдагааны доктаамал кадрлар чогунда деп бодаар мен.

Чаңгыс күзел чүл дээрге клувувус соңгалары кезээде чайнап, чонну, хойну кыйгырып турар болзун!

О. ТУМАЙ,

фермада бригадир.

РЕДАКЦИЯДАН: «Дыштанылга, хостуг үе-шак, культура амыдыралы» деп чаа рубриканы редакция ажыдып турар. Аңаа ажылчы чоннарның дыштанылгазын канчаар организастап турарының дугайында материалдарны парлаар. Ол ышкаш хоорай, суурларда чурттап, ажылдап турар кижилер хостуг үе-шагын, дыштанылгазын канчаар организастап, таарыштыр тургузуп турарын солунче бижиирин эргим номчукчулар силерден диледивис.

Чоннуң дыштанылгазын чөп организастаарынга культура одагларының ролю улуг. Оларның ажылында четпестер база эвээш эвес. Ону таарыштыр тургузуп, эдип алырының оруктарын дилеп тывары чугула. Маңаа хамаарышкан санал-оналдарыңарны база бижиңер.

Хостуг шакты чөп ажыглап турары, бот-тывынгыр уран чүүлге, спортка, номчулгага хандыкшыл, чаа чараш чаңчылдар, байырлалдарны эрттирериниң дугайында бижээн силерниң материалдарыңарны манап тур бис.

Малчыннарның культура хандырылгазы, ылаңгыя ээлчеглиг кадатче шилчээннерниң хостуг үе-шагын канчаар ажыглап турарының дугайын солун арнындан номчууру күзенчиг.

Чагааларыңарны манап тур бис, эргим номчукчулар.

ЛАЗЕРЛИГ ТЕЛЕВИЗОР

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. А. Лебедев аттыг физика институдунуң херел радиофизиказының лабораториязынга академик Н. Г. Басовтуң удуртулгазы-биле телевидение дүрзүлелдерин улгаттырып көргүзер лазер-биле дериттинген экранныг, электрон-херел чырыдылгазын бээр хоолайжыгаш — лазерлиг кинескопту чогаадып тургускан. Ол чогаадылганың авторлары академик Н. Г. Басов, физика-математика эртемнериниң доктору профессор О. В. Багданкевич болгаш техника эртемнериниң кандидады А. С. Насибов ындыг лазерлерни ажыглап тургаш, телевидение биле кинонуң мырыңай чаа системазын тургузуп болур деп турар. Лазерлиг кинескоп саналга техниказынга болгаш башкарылда системаларынга база ажыглаттынып болур.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже): лазерлиг кинескоптуң шинчилел дериин инженер В. И. Козловский, аспирант В. И. Папуша болгаш чогаадылга авторларының бирээзи, техника эртемнериниң кандидады А. С. Насибов оларның таарыштыр тургузуп турары.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭЗИР БИЛЕ ЭЛИК

Чечен чугаа

КҮСКЭЭР кыжын чүве. Диинизээшкин үези. Эртен эртенхүн дээр бедик сыннар үнмээнде-ле сыгыр-даң бажыңдала, чорууптум. Дииннер эртен хүн караанга дөгеленир дээш, ывааp маңнажып үнер болгай.

Бир-ле сиртти өрү үнүп олурумда, чер чырып, боо хараалы кирип турар апарды. Чоокта хамаан чок, ыракта бараанны безин көрүп болур. Кырында мөзүр хаяларлыг кожагарга үнүп келгеш, дыштаныш алыры-биле дапка сандайландыр олуруптум. Оортан оран-делегейниң көскүзү-даа магалыг. Элдиг-Хем ынаар-ла дөвүн куду, үнгергей кара кашпал иштинде, чаштынып алган чүве дег кылдыр сагындырар. Ооң хая-даштарга боолбайн, дошкун аът дег, шуурап, дыбылап чыдар шапкын суувуң даажын бо бедик сын кырындан дыңнаарга, бир деске шаалаар, харын-даа моган-турупкан кылдыр сагындырар.

Элдиг-Хем. Бо дээрге аттсураглыг байлак оран болгай аан. Мында аң-мең: сыынмыйгак, буур-булан, элик, хүлбүс, иви-чары, адыг, бөрү, дырбактыг эгээртинмес. Черле кандыг аңны мында чок дээр боор! А өлүк аңнарын чугаалаан-даа хереэ чок. Диинниң адыының ёзулуг оран бо. Чайын ээнзиргей чыткан Элдиг-Хем шаала күскээр кыжын «тог», «тог» дээн даап-шимээн-биле доолуна бээр. Ол дээрге дииңнээн, киштээн экер-эрес, соруктуг аңчыларның «тымчак алдыннан» турары ол. Диинээшкин үезинде аңаа боо даажы эртен даң хамазындан кежээ караңгылааже чедир диинейниң кедир. Ол чарыкта, бо чарыкта кара-кара мөөрүктерде дизилеткен аңчылар бот-боттарының аразында чаржып, аңа мурнун былаажып турган-на чүве....

Сүвүр кырынга олура, баарымда ойже көрүптеримге, ийи ээриктиг элик шөлээп оъттап чор. Ооң ээриктерин ам доругуп, улуг эликтер апарган болду. Ээриктер дешкилежип ойнап каап турлар. А ол аразында өрү аяс ак-көк дээрде улуг-ла ала ээзир оъттаан эликтерни хайгаарап, өрү улам-на бедип алыры-биле долгандыр дээскинип үнүп бар чорааның көрүп кагдым. Ээзир черле чүве тевер дээнде, дээрже аажок бедип үне бээр. Өрү бедиктен октаалып бадарга, дүрген-даа, күштүг-даа болур.

Кыжанып келген аныя-халапты билбээн эликтер чашпаан баштап, тоор-сестир чүвези чок апарган, кылаштажып чорлар эвесне. Бо ээзир элик теп аптар дээрзинге улуг-ла бүзүрексевейн, аңаа-ла сонуурган көөрү-биле шимчеш дивейн олур мен. «Дээрге ол хире ырак ээзир кылыйтып бадып олургуже, эликтер шыргай аргаже маңнажып кире бергей-ле» кылдыр бодадым.

Ээзир дээскинзе-дээскинзе, мырыңай талыйып үне берди. Черден ону аңаа карак-биле көөрге, көге-бута дег бичии болду. Оон ээзир хевертен-не черже кылыйтыпкан соонда, октаан даш дег борбак кара чүве апаарды. Соонче шала капкайтып алган улуг чалгыннары-биле агаарны чара чүктүүрге, даап-шимээни аңа коолаар чүве.

Черде оъттап чораан эликтер баштай коолаан даашдыңнааш, чүвениң ужуруун орта билбейн, чаңгыс черге бөлдүвчү бергеш, кайгап турлар. Октаалган ээзир оларның кырынга барык-ла ийи чүс метр хире чоокшулап келгенде, эликтер ам-на ону эскерип каан, аргаже салчып ыңай-ла болду. Ээзир-даа чүү боор, оларның сыр соондан сүре-ле барды.

Даап-шимээн-даа, аңгышкы-даа сураг, чүү-даа болганы билдинмес. Сүвүр кырынга ээлээн маңаганың олур мен. Аргадан ээзир-даа ужуп үнмеди.

«Тулчуушкун» шөлүнде чүү болганын көөрү-биле ээзирниң болгаш эликтериң барган уунче базып чоруптум. Аңаа баргаш, мырыңай халаптыг чүвениң херечизи болдум.

Соонда чораан кырган эликти ээзир-даа кээп, оорга кырындан бир будунуң кончут чидиг дыргактары-биле ос-эъдинге кирир аспактапкан болду. Ээзирниң ийи чалгыны эликтиң ол-бо талазында харны чара шыйгылай бериптир. Элик тын девидеп, карак-кулак чок маңнаар орта, кырында мунупкан ээзир ону доктаадыры-биле чанында чоон шеттен бир буду-биле сегирип алган чүвең ирги. Элик октадлыр шураар орта, ээзирниң буду кайыын шыдаар ийик! Чоон шетте, ээзирниң бир буду бо халаңайның, ханы төктүп тур. Элик ээзирниң будун чара тыртпышаан, черге бүдүрүп кээп дүшкен, чаңгыс буттуг араатанны сөөртпүшаан, хан-чини төктүп, ыңай-ла маңнаан мындыг. Соондан истей бээримге, элик дөө ол шөйлү бөрген чыдыр. Шагда-ла «дөй» дооступ каап-тыр. Элик-даа, ээзир-даа өлген болду.

Аргага болуп турар халаптарның бирээзи ол-дур. Бойдуста амыдырал дээш демисел үзүк-соксаал чок. Шак ындыг кадыг-дошкун сегиржип алышкынга халдакчы-даа, камгаланыкчы-даа катай өлүрү ховар эвес болгулаар. Оон бирээзи бо-дур.

К. АРАКЧАА.

Чаа ном

НОМЧУКЧУГА БЕЛЕК

Тываның ном үндүрер чери бирги чартык чылда 35 янзы-бүрү аттыг номнарны үндүрер тургаш, 37 номнарны үндүрүп, планын 105,7 хуу, а тираж талазы-биле 208,4 муң незектиң орнунга 217,4 муңну үндүрүп, планын 104,3 хуу күүсеткен.

Парлаттынган болгаш республиканың ном садыгларында кирген номнарның аразында политиктиг, экономиктиг өөредилгениң дыңнакчыларынга дузаламчылар, чечен чогаалдың элээн номнары бар.

Чижээ, совет Тываның хоочун чогаалчыларының бирээзи Сергей Бакизович Пюрбюнуң 60 харлаарынга уткуштур парлаан ооң шилиттинген чогаалдары «Чогаалдар чыындызы» деп ат-биле үнген. Ында чогаалчының үжен дөрт чыл дургузунда бижээн чогаалдарының эң шилиндектери кирген, Чыынды «Шүлүк чогаалдары», «Проза чогаалдары», «Шии чогаалдары» деп үш бөлүктен тургустунган. «Шүлүк чогаалдары» деп бөлүкту номчуп ора, өскүс калган тыва уруг Чечек-биле, ооң амыдыралының оруктары-биле болгаш база баштайгы ынакшылдың өлүм билбес эрес-дидим хей-аъды-биле таныжар бис. Ук шүлүглелдиң баштайгы вариантызын автор чээрби алды харлыг тургаш бижээн. Бо чорук бистиң аныяк шүлүкчүлеривисти бодандырар ужурлуг. Чүл дээрге эрткен-даа, амгы-даа төөгүлер-биле холбашкан мындыг улуг хемчээлдиг чогаалды чээрби хар иштинде бижипкен шүлүкчү оларның аразында амдыызында чок болгай.

«Проза чогаалдарында» номчукчуларга билдингир «Эргеппей дугайында тоожудан» аңгы, элээн хөй чечен чугаалар кирген.

Сергей Бакизович Пюрбю сөөлгү чылдарда хөй болгаш чаңгыс кежегелиг шиилерни бижип, көрүкчүлерниң чогуур үнелелдерин чаалап алган. Оларның аразында Тывага национал-хосталгалыг революцияның үезинде болуушкунну көргүскен «Кызыл үер» деп шии онзаланып турар.

Партизан болгаш чекист П. Е. Щетинкинниң дугайында «Улустуң маадыры» деп солун тоожуну М. Колесникова биле М. Колесников кады бижээннер. Ону тыва дылче Суттуг-оол Куулар чедимчелиг очулдургаш, номчукчуларга бараалгадып турар.

Поэзияга ынактар Анатолий Емельяновтуң шүлүктериниң «Кезээде сургакчылаашкында» деп үшкү чыындызы-биле таныжарлар. Автор ур үеде Тывада ажылдап, чурттап турар болгаш ооң ажыл-ишчилериниң аразынга үргүлчү чоруп, оларның дугайында солун шүлүктерни бижээн.

Чаа номнарның утка-шынарының болгаш каасталгазының дугайында санал-оналдарны номчукчулар солуннарже ийикпе ном үндүрер черже бижиир боор деп идегеп турар бис.

М. ДОРЖУ,

ном үндүрер черниң редакторы.

АҢЧЫНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Тожу районда кооперацияның аңнаар ажыл-агый чериниң аңчызы Шүүрге Ак эрткен чазын 12 бөрзекти өлүрген. 80 килограмм дыт чүгүн база чыып дужааган. Ол балыктаарынга база дыка ынак. Чоокта чаа ол ажыл-агыйга 24 тонна балыкты дужааган.

Ш. Актың өг-бүлези эрткен аңнаар сезонунда белеткел пунктузунга 28 киш ти, 100 ажыг диинни дужааган, мурнакчыларның одуруунга кирген турган. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында Шүүрге Бак-оолович бүдүрүлгеге 2500 рубльдиң өлүк байлаан киирерин хүлээнген.

В. КҮРТҮЖЕК.

Алды бөрзекти узуткаан

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң Чаа-Суур салбырының хойжузу Хуурак Апыт-оол бөрү аглаарынга мергежээн. Ол чоокта чаа бир бөрүнү, алды бөрзекти узуткаан.

Б. САМДАН.

телевидение

ИЮЛЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10—Школачыларга. «Өңнүктерге белектер». 12.40—«Кадыкшылга». Эртем-нептеределгелиг программа. 13.10 — Концерт. 13.25— «Болгу-даа дег, болбас-даа дег». Кинотайылбыр. 14.20— «Музыкалыг киоск». 14.50—Л. Зорин— «Варшава мелодиязы». Күрүнениң Е. Вахтангов аттыг академиктиг театрының шиизи. 16.50—Өңнүг телекөргүзүг. «Кино аян-чоруктарының клуву». 17.50—18.00—Чапсар. 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—Байдарка болгаш каноэ хемелерге эжиндилериниң талазы-биле делегейниң болгаш Европаның чемпионады. Финляндиядан дамчыдылга. 19.00—Көрүкчүлерниң чагыгларын ёзугаар музыкалыг программа. «Силерниң бажыңыңарда».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Телемедээлер. 19.45—Уругларга мультфильмнер. 20.15— «Тываның неделязы». Информастыг программа — 20.30— Телефильм.

МОСКВАДАН

20.45—01.00 — Өңнүг телекөргүзүг. Аныяктарның болгаш студенттерниң X Бүгү-делегей фестивалының ажыдыышкыны. Берлинден дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязып турар хүн болур, кезек-кезек черлерге чаъстаар, диңмирээр. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—9 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 20—24, өскелеринге 28—32 градус изиг болур.

Кызылга бүргеп, аязып турар, чаъс чагбас хүн болур. Агаарның температуразы 27—29 градус изиг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНОТЕАТРААРДА

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хөглүг жабокричилер» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20. 30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүвениң болуушкуннары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Кино чыынды 11.30, «Төлептиг өг-бүлелер» 17.00, 21.00, «Аазатпай» 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Нина» 9.00, 10.40, 12.20, «Кижи, таакаан эвес» 14.20, 16.20, 18.10, «Дээрги 420» 20.20 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: «Кара тажы» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдазының 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ 2267.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—